

Lagrådsremiss

Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare

Regeringen överlämnar denna remiss till Lagrådet.

Stockholm den 11 februari 2010

Beatrice Ask

Magnus Medin
(Justitiedepartementet)

Lagrådsremissens huvudsakliga innehåll

Föräldrar är i dag inte ansvariga för egna barns skadeståndsskyldighet. En vårdnadshavare är dock skyldig att se till att lämpliga åtgärder vidtas i syfte att hindra barnet från att orsaka skada för annan. Den vårdnadshavare som inte uppfyller detta krav kan anses vårdslös och därmed skadeståndsskyldig för skada som barnet orsakar.

I lagrådsremissen föreslår regeringen ett strängare skadeståndsansvar för föräldrar i syfte att tydliggöra att de bär huvudansvaret för sina barn och ungdomar. Förslaget innebär att en förälder som har vårdnaden om ett barn ska ansvara för vissa typer av skador som barnet orsakar. Ansvaret förutsätter inte att vårdnadshavaren varit vårdslös. Ansvaret ska gälla person- och sakskada och skada genom kränkning som barnet vållar genom brott.

Vårdnadshavarens ansvar ska för varje skadehändelse vara begränsat till högst en femtedel av prisbasbeloppet. Dessutom ska skadeståndsansvaret undantagsvis kunna jämkas om det i ett enskilt fall skulle vara uppenbart oskäligt att tillämpa det.

Den nya skadeståndsgrundern kompletterar det skadeståndsansvar som vårdnadshavare har enligt gällande rätt till följd av bristande tillsyn. Om en vårdnadshavare svarar redan på grund av egen vårdslöshet, vilket är ett beloppsmässigt obegränsat ansvar, blir det inte aktuellt att tillämpa det nya ansvaret.

Åklagaren – eller i förekommande fall målsägandebiträdet – ska vara skyldig att i samband med åtal för brott föra den skadelidandes talan baserad på det skärpta skadeståndsansvaret för vårdnadshavare.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 september 2010.

Innehållsförteckning

1	Beslut.....	3
2	Förslag till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)	4
3	Ärendet och dess beredning.....	6
4	Barns och föräldrars skadeståndsansvar	6
4.1	Skadestånd enligt skadeståndslagen.....	6
4.2	Tidigare förslag om ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar.....	12
4.3	Vissa straffrättsliga och processuella regler med anknytning till barns skadevållande handlingar	15
4.4	Föräldrars skadeståndsansvar i Norge.....	16
5	Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare.....	17
5.1	Bör föräldrarnas skadeståndsansvar skärpas?	17
5.2	Hur bör ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar utformas?.....	23
5.3	Principalansvaret ska vara beloppsmässigt begränsat	30
5.4	Principalansvaret ska kunna jämkas.....	33
6	Processuella frågor	35
6.1	Den processuella hanteringen av principalansvaret för vårdnadshavare.....	35
6.2	Rättsligt bistånd till målsäganden	38
7	Ikraftträdande.....	40
8	Ekonomiska konsekvenser.....	41
9	Författningskommentar.....	42
Bilaga 1	Sammanfattning av departementspromemorian (Ds 2009:42).....	48
Bilaga 2	Promemorians lagförslag.....	49
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanserna	51

1 Beslut

Regeringen har beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207).

2 Förslag till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)

Härigenom föreskrivs i fråga om skadeståndslagen (1972:207)¹ dels att 3 kap. 6 § och rubriken till 3 kap. ska ha följande lydelse, dels att det i lagen ska införas två nya paragrafer, 3 kap. 5 och 11 §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

3 kap. Skadeståndsansvar för arbetsgivare och det allmänna

Föreslagen lydelse

3 kap. Skadeståndsansvar för annans vållande och för det allmänna

5 §

En förälder som har vårdnaden om ett barn ska ersätta

1. personskada eller sakskada som barnet vållar genom brott, och

2. skada på grund av att barnet kränker någon annan på sätt som anges i 2 kap. 3 §.

Förälderns ansvar enligt första stycket är för varje skadehändelse begränsat till en femtedel av det prisbasbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring som har fastställts för det år då skadehändelsen inträffade. Står barnet under vårdnad av två föräldrar, gäller begränsningen för dem gemensamt.

Om beloppet som anges i andra stycket inte räcker till full ersättning åt flera som lidit skada till följd av skadehändelsen, ska ersättningen sättas ned med samma kvotdel för var och en av de skadelidande.

¹ Lagen omtryckt 2001:732.

6 §

Ersättning enligt 1 eller 2 § för sakskada kan jämkas, om det är skäligt med hänsyn till föreliggande försäkringar eller försäkringsmöjligheter.

Ersättning enligt 5 § kan jämkas, om det är uppenbart oskäligt att föräldern ska betala skadeståndet med hänsyn till föräldrarnas förhållande till barnet eller de särskilda åtgärder föräldern har vidtagit för att förhindra att barnet begår brott.

11 §

Åklagaren är under de förutsättningar som anges i 22 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken skyldig att i samband med åtalet förbereda och utföra målsägandens talan om sådant skadestånd som avses i 5 §.

Denna lag träder i kraft den 1 september 2010.

3 Ärendet och dess beredning

Målet för kriminalpolitiken är att brottsligheten ska minska och att människors trygghet ska öka. För att uppnå detta mål krävs insatser inom många delar av samhället och av olika aktörer. Ett område som statsmakterna, medier och forskare ägnat särskild uppmärksamhet är den s.k. ungdomsbrottsligheten. Ett skäl till detta är att barn och ungdomar med rätta uppfattas som bärare av framtiden. Hög ungdomsbrottslighet i dag är ett oroväckande tecken på framtida sociala problem för såväl de berörda ungdomarna som samhället i stort. För att på sikt uppnå de övergripande kriminalpolitiska målen om minskad brottslighet och ökad trygghet är det nödvändigt att minska ungdomsbrottsligheten och då särskilt nyrekryteringen till en vanekriminell livsstil.

I budgetpropositionen för år 2010 pekar regeringen på att en trygg uppväxt är den mest effektiva brottsförebyggande insatsen och att föräldrar har huvudansvaret för att förmedla normer och värderingar till sina barn och ungdomar. I departementspromemorian Ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar (Ds 2009:42) prövas om förändrade skadeståndsregler kan vara ett lämpligt sätt att tydliggöra detta ansvar och hur ansvaret i så fall bör utformas. En sammanfattning av promemorian finns i *bilaga 1*. Promemorians lagförslag återges i *bilaga 2*.

Promemorian har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (Ju2009/8083/L2).

4 Barns och föräldrars skadeståndsansvar

4.1 Skadestånd enligt skadeståndslagen

Ansvarsgrunder och skadetyper

Grundläggande regler om skadeståndsansvar finns i skadeståndslagen (1972:207). Lagen är dispositiv och tillämpas om inte annat är föreskrivet i annan lagstiftning eller följer av avtal eller av allmänna skadeståndsrättsliga principer (1 kap. 1 §). Särskilda skadeståndsbestämmelser finns intagna i ett stort antal författningar. I detta sammanhang behandlas dock endast reglerna i skadeståndslagen.

Den grundläggande ansvarsregeln i skadeståndslagen är den s.k. culpa-regeln i 2 kap. 1 §. Enligt bestämmelsen ska den som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar person- eller sakskada ersätta skadan. Den nedre gränsen för skadeståndsansvar är alltså att skadan vållats genom vårdslöshet. Detta innebär i korthet att skadevällaren inte uppträtt på samma sätt som en förnuftig och hänsynsfull person av samma kategori skulle ha handlat om han eller hon hade varit i skadevällarens situation. Även underlåtenhet att handla kan i vissa fall utgöra vårdslöshet i lagens mening. Den närmare innebörden av culpabegreppet har varit föremål för omfattande behandling i domstolspraxis och i den juridiska litteraturen

Culpaansvaret omfattar personskada och sakskada. Begreppet personskada definieras inte i skadeståndslagen. Tolkningen av begreppet bygger

i stället på förarbeten och praxis. Till personskada räknas både kroppsliga och psykiska defekttillstånd. Med kroppsliga defekttillstånd avses direkta skador på kroppens organism, t.ex. ett brutet ben eller hjärnskavning. Skadan kan ha framkallats genom fysiska medel, men också genom t.ex. förgiftning. Även fysisk smärta utgör en personskada. Psykiska defekttillstånd kan bestå i chockverkan av en viss händelse eller i efterföljande traumatiska neuroser.

Begreppet sakskada syftar i första hand på en skada som har tillfogats fysiska föremål, fast egendom eller lösa saker genom fysiska medel (egendomsskada). Exempel på saksador är skador som uppkommer genom att någon bränner ner ett hus, skadar en bil vid kollision eller genom stenkastning, klottrar på en husvägg eller förstör en tunnelbanevagn. Även stöld innebär att en sakskada uppkommer för den bestulne.

Rena förmögenhetsskador och skador genom kränkning ersätts inte enligt culparegeln. För sådana skador finns särskilda bestämmelser i 2 kap. 2 och 3 §§, varav följer att skadorna ersätts om de vållas genom brott. Vad som avses med brott anges i brottsbalken. Brott är en gärning som är beskriven i lag eller annan författning och för vilken straff som anges i brottsbalken är föreskrivet. Om inte annat är särskilt förskrivet, anses som brott bara gärningar som har begåtts uppsåtligt (1 kap. 2 § brottsbalken). En gärning som den som är under 15 år har begått uppsåtligt – eller i förekommande fall genom vårdslöshet – är brott även om påföljd är utesluten (1 kap. 6 § brottsbalken).

Ren förmögenhetsskada är enligt 1 kap. 2 § skadeståndslagen en ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada. Exempel på ren förmögenhetsskada är att någon skadas ekonomiskt genom avtalsbrott eller till följd av ekonomisk brottslighet som bedrägerier eller förskingring.

Begreppet kränkning definieras inte i lagtexten. Förenklat kan sägas att kränkning utgör ett angrepp på en människas personliga integritet. Ersättning för kränkning är en särskild form av s.k. ideellt skadestånd (skadestånd för en icke-ekonomisk skada). Alla typer av brott kan inte ligga till grund för skadeståndsansvar för kränkning utan, enligt 2 kap. 3 §, endast brott som innefattar ett angrepp mot någons person, frihet, frid eller ära. I många fall är det här fråga om brott som ger upphov till personskador. Det är inte uteslutet att även vissa brott som enbart leder till saksador kan grunda rätt till kränkningersättning. Ett exempel som nämns i förarbetena är en grov stöld i någons bostad, som skövlats, eller skadegörelse som samtidigt är ett ofredande (prop. 2000/01:68 s. 65).

För att kränkningersättning ska utgå måste kränkningen ha varit allvarlig. Däremot behöver det inte vara fråga om ett uppsåtligt brott. Kränkningersättning har i praxis utgått också i vissa fall när det handlat om brott som orsakats genom grov vårdslöshet (se bl.a. rättsfallen NJA 1997 s. 315 och NJA 1997 s. 572).

I 3 kap. skadeståndslagen finns bestämmelser om ansvar för annans vållande. Enligt 3 kap. 1 § ska den som har arbetstagare i sin tjänst ersätta vissa närmare angivna skador som arbetstagaren vållar i tjänsten, ett s.k. principalansvar. Detta ansvar omfattar såväl privata som offentliga arbetsgivare. För stat och kommun finns därutöver särskilda skadestandsregler i 3 kap. 2 och 3 §§. Enligt bestämmelserna har det allmänna

ett särskilt skadeståndsansvar vid myndighetsutövning och vid felaktig myndighetsinformation.

Jämkning av skadeståndsansvar

I 6 kap. skadeståndslagen finns bestämmelser om bl.a. jämkning av skadeståndsansvar. Reglerna omfattar samtliga ansvarsgrunder och skadetyper som regleras i skadeståndslagen (och även enligt annan lagstiftning om särskilda jämkningsregler saknas). Jämkning kan enligt 1 § ske om den skadelidande genom vårdslöshet har medverkat till skadan (bestämmelsen omfattar dock inte kränkingsersättning). Särskilda begränsningar gäller dock för jämkning av skadestånd med anledning av personskador.

Den allmänna jämkningsregeln finns i 6 kap. 2 §. Är skyldigheten att betala skadestånd oskäligt betungande med hänsyn till den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden, kan skadeståndet jämkas efter vad som är skäligt. Vid bedömningen ska hänsyn även tas till den skadelidandes behov av skadeståndet och övriga omständigheter.

För arbetsgivares och det allmännas skadeståndsansvar finns en särskild jämkningsregel i 3 kap. 6 §. En arbetsgivares och det allmännas skadeståndsansvar för sakskada kan jämkas om det är skäligt med hänsyn till föreliggande försäkringar eller försäkringsmöjligheter.

Solidariskt ansvar och regress

Om två eller flera ska ersätta samma skada, svarar de enligt 6 kap. 4 § skadeståndslagen i allmänhet solidariskt för skadeståndet. Den skadelidande kan alltså kräva ut hela skadeståndet från vem som helst av de skadeståndsskyldiga. I vissa fall fastställs dock skadeståndsskyldigheten till olika belopp för de skadeståndsskyldiga, t.ex. beroende på begränsningsregeln för barn i 2 kap. 4 § (se nedan) eller den allmänna jämkningsregeln i 6 kap. 2 §. Det solidariska ansvaret reduceras i dessa fall i motsvarande mån.

Den av flera solidariskt ansvariga som betalar skadeståndet till den skadelidande har principiellt en regressrätt mot övriga ansvariga. Detta är dock inte reglerat i lag utan följer av allmänna skadeståndsrättsliga principer. Allmänt gäller att fördelningen mellan de ansvariga ska ske efter en skälighetsbedömning (se bl.a. Högsta domstolens plenumavgörande NJA 1937 s. 264).

När det är fråga om flera skadeståndsskyldiga som svarar på grund av eget vållande torde graden av vållande vara den viktigaste faktorn vid skälighetsbedömningen. Detta innebär t.ex. att om den ene av skadevållarna handlat uppsåtligt och den andre oaktsamt, bör den förra – dem emellan – vara huvudansvarig för skadeståndet.

Om det i stället är fråga om fall där den ene skadevållaren svarar på grund av eget vållande medan den andre svarar på objektiv grund (utan eget vållande) gäller delvis andra principer. Den som svarar på objektiv grund anses nämligen ha full regressrätt mot den som svarar på grund av eget vållande (prop. 1972:5 s. 174 f.). Denna allmänna skadeståndsrättsliga princip kommer till direkt uttryck i viss speciallagstiftning (t.ex.

7 kap. 1 § andra stycket sjölagen [1994:1009], 5 kap. 47 § första stycket ägofredslagen [1933:269] och 19 § lagen [2007:1150] om tillsyn över hundar och katter).

När samtliga skadevällare svarar på objektiv grund ska – enligt allmänna principer – fördelningen ske efter skälighet (se t.ex. rättsfallet NJA 1968 s. 387). När skälighetsbedömningen inte ger anledning till att lägga större del av ansvaret på någon av parterna, torde de få svara med lika stor del vardera.

För arbetstagare har införts en särreglering i 4 kap. 1 §. Arbetstagares skadeståndsansvar är inskränkt till fall när det finns synnerliga skäl för ett sådant ansvar med hänsyn till handlingens beskaffenhet, arbetstagarens ställning, den skadelidandes intresse och övriga omständigheter. I anställningsförhållanden är det således normalt inte fråga om ett solidariskt ansvar – arbetsgivaren svarar ensam för skadan – och följaktligen föreligger i dessa fall inte heller någon regressmöjlighet.

Barns skadeståndsansvar

De grundläggande reglerna om skadeståndsansvar i skadeståndslagen gäller även barn (en person under arton år). För barn finns dock en särskild begränsning i 2 kap. 4 §. I bestämmelsen anges att den som vållar skada innan han eller hon har fyllt arton år ska ersätta skadan, om det är skäligt med hänsyn till ålder och utveckling, handlingens beskaffenhet, ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter.

Bestämmelserna i 2 kap. 4 § gäller bara skadeståndsansvaret för eget vållande. Paragrafen är inte tillämplig på principalansvar, dvs. ansvar för annans vållande, eller på strikt ansvar, dvs. ansvar utan något vållande. För sådant ansvar gäller samma regler som för vuxna personer. Ett barn som äger en hund har t.ex. samma strikta ansvar som övriga hundägare. Ett barn som har arvt ett hyreshus som förvaltas av föräldrarna har i princip samma ansvar för skador vållade vid förvaltningen som andra fastighetsägare. Dessa särskilda former av ansvar behandlas inte i det följande.

Prövningen enligt 2 kap. 4 § sker i två steg. För det första ska avgöras om barnet har vållat skadan enligt mer objektiva bedömningsgrunder. I ett andra steg prövas i vilken utsträckning det i det enskilda fallet är skäligt att ålägga skadeståndsskyldighet.

Vållandeprovningen – det första steget av skadeståndsbedömningen – görs utifrån barnets beteende på liknande sätt som sker vid en bedömning av om en vuxen person har vållat en skada. Vållandebedömningen sker dock utifrån mer objektiva kriterier än vad som normalt gäller inom skadeståndsrätten. Detta innebär att man fäster mindre vikt vid vad barnet insåg eller borde ha insett (se rättsfallet NJA 2001 s. 234).

För de minsta barnen – sannolikt barn som är yngre än tre till fyra år – kommer emellertid ett skadeståndsansvar över huvud taget inte i fråga. De anses inte ha nått en sådan mognad eller ha sådana insikter som måste förutsättas för att deras handlande ska kunna ses som vållande i egentlig mening (se Lagrådets uttalande i prop. 1972:5 s. 630).

Barns skadeståndsskyldighet ska vidare fastställas efter en skälighetsbedömning – det andra steget av skadeståndsbedömningen. Detta gör det

möjligt att anpassa skadeståndet till barnets intellektuella utveckling och psykiska mognad. Skadeståndet ökar i allmänhet med stigande ålder. Handlingens beskaffenhet har också betydelse för bedömningen. Man tar t.ex. hänsyn till om barnet har varit inriktad på att vålla skada, liksom till barnets uppfattning om risken för skada (se rättsfallen NJA 1976 s. 121 och NJA 1980 s. 670).

Vid bedömningen av barnets ekonomiska förhållanden fästs stor vikt vid om ersättning för skadan kan betalas ur en ansvarsförsäkring eller inte. Om skadan täcks av en ansvarsförsäkring, jämkas inte skadeståndet. Om det inte finns någon gällande ansvarsförsäkring, tar man hänsyn till barnets egen betalningsförmåga. I det sammanhanget är 4 kap. 5 § första stycket försäkringsavtalslagen (2005:114) av intresse. Enligt bestämmelsen lämnas inte ersättning om den försäkrade uppsåtligen har framkallat ett försäkringsfall eller uppsåtligen förvärrat följderna av ett försäkringsfall. Inskränkningen – som är dispositiv – gäller dock inte skador orsakade av barn under tolv år (4 kap. 9 § första stycket 2). Skadeståndsskyldighet till följd av uppsåtliga handlingar täcks alltså inte genom ansvarsförsäkring om skadevållaren är tolv år eller äldre. Sådant undantag för uppsåtliga handlingar framgår i allmänhet av försäkringsbolagets villkor.

Ungdomar (barn mellan femton och sjutton år) har i princip fullt skadeståndsansvar. Den som har fyllt femton år anses nämligen normalt ha nått full intellektuell utveckling. Bedömningen bör därför i de flesta fall kunna ske på samma sätt som för en vuxen, och jämkning förekommer bara i undantagsfall. Vid bedömningen av om jämkning bör ske när skada har vållats av en person i den åldern är det främst skadevållarens ekonomiska omständigheter som är av betydelse. Även i detta fall gäller förstås att skadeståndet inte jämkas om skadan täcks av en ansvarsförsäkring.

Det anförda skulle kunna sammanfattas enligt följande. För de minsta barnen kan något skadeståndsansvar över huvud taget inte komma ifråga. För barn upp till fjorton år, som anses ha vållat en ersättningsgill skada, finns ofta skäl till jämkning enligt 2 kap. 4 § om inte ansvarsförsäkring finns. För ungdomar mellan femton och sjutton år finns normalt inte skäl för jämkning.

Barns skadeståndsskyldighet kan i princip jämkas också enligt den allmänna jämningsregeln i 6 kap. 2 §. Bestämmelsen saknar dock normalt betydelse när det gäller barns skadeståndsansvar, eftersom de billighetssynpunkter som regeln ger uttryck för tillvaratas redan i 2 kap. 4 §.

Föräldrars ansvar för barns skadevållande handlingar

Föräldrar ansvarar enligt gällande rätt inte för egna barns skadeståndsskyldighet. Föräldern är med andra ord inte skyldig att ersätta den skadelidande trots att barnet inte kan betala skadeståndet. Däremot kan föräldern ha ett självständigt skadeståndsansvar för sådana skador till följd av egen oaktsamhet vid tillsyn av ett barn. Detta ansvar utvecklas närmare i detta avsnitt.

Med vårdnad förstås det ”juridiska” ansvaret för barnets person. Bestämmelser om vårdnad om barn finns i föräldrabalken.

Begreppet vårdnad bör skiljas från begreppet faktisk vård, eller omsorg, om ett barn. Normalt hänger vårdnaden och den faktiska vården ihop. Men vid t.ex. en skilsmässa kan den faktiska vården komma att ligga huvudsakligen hos en av föräldrarna även om de har gemensam vårdnad. Faktisk vård kan även utövas av ett familjehem eller av en institution, t.ex. en förskola eller ett fritidshem.

Enligt 6 kap. 2 § första stycket föräldrabalken står barn under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, om inte rätten har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Vårdnaden om ett barn består till dess barnet fyller arton år eller dessförinnan ingår äkten-skap.

Den som har vårdnaden om ett barn har enligt 6 kap. 2 § andra stycket ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov av omvårdnad, trygghet och god fostran blir tillgodosedda. Vårdnadshavaren ansvarar för att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning.

Vårdnadshavaren ska även se till att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter. Detta tillsynsansvar avser i första hand barnets bästa. Vårdnadshavaren är skyldig att skydda barnet så att han eller hon inte åsamkar sig själv skada eller skadas av någon annan. Enligt 6 kap. 2 § andra stycket tredje meningen har vårdnadshavaren även en uttrycklig skyldighet att genom uppsikt eller andra lämpliga åtgärder förhindra att barnet orsakar skada.

Vårdnadshavarens skadeståndsansvar för skador som barnet orsakar regleras inte i någon särskild lagregel. Ansvaret följer i stället av culpa-regeln i 2 kap. 1 § skadeståndslagen. Oaktsamhetsbedömning ska göras på sedvanliga skadeståndsrättsliga grunder och får sin innebörd närmare preciserad bl.a. genom den nyss nämnda bestämmelsen i 6 kap. 2 § andra stycket tredje meningen föräldrabalken.

Vårdnadshavarens ansvar förutsätter att det föreligger adekvat kausalitet mellan vårdnadshavarens vårdslöshet och skadan. Vårdnadshavarens underlåtenhet att se till att barnet står under uppsikt eller att vidta andra lämpliga åtgärder ska alltså kunna hänföras till en konkret situation i vilken barnet har orsakat skada och att vårdnadshavaren genom sitt förhållningssätt kan anses ha vållat skadan. Vårdnadshavaren anses däremot inte ha försummat sin tillsynsplikt så snart barnet orsakar en skada. I tillsynsansvaret ligger att vårdnadshavaren, inom ramen för vad som är möjligt, ska vidta de åtgärder som behövs för att barnet inte ska orsaka skada. Om skada uppstår trots att vårdnadshavaren har uppfyllt sin tillsynsplikt, blir vårdnadshavaren inte skadeståndsskyldig.

Om barnet har orsakat en skada genom en olyckshändelse – och därför inte är skadeståndsskyldigt – kan vårdnadshavaren ändå bli ansvarig under förutsättning att han eller hon uppsåtligen eller av oaktsamhet har brustit i sin plikt att se till att barnet får vägledning och står under uppsikt.

I den mån direkt uppsikt inte behövs kan det vara nödvändigt att vårdnadshavaren vidtar andra lämpliga åtgärder för att kravet på tillsyn ska vara uppfyllt. Det bör t.ex. krävas att vårdnadshavaren ger även äldre barn och ungdomar vägledning och aktivt bestämmer gränserna för deras frihet. Det innebär att vårdnadshavaren i vissa situationer kan vara skyldig att ge förhållningsorder, förmaningar och instruktioner för att vård-

nadshavaren ska uppfylla kravet på att vidta lämpliga åtgärder. I vissa fall kan det också krävas att vårdnadshavaren meddelar restriktioner när det gäller vad barnet tillåts att sysselsätta sig med (prop. 1993/94:57).

Det finns endast begränsad rättspraxis där en vårdnadshavare har ansetts skadeståndsskyldig för skador som ett barn har orsakat.

4.2 Tidigare förslag om ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar

Förarbetena till skadeståndslagen

I 1972 år proposition med förslag till ny skadeståndslag diskuterades ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar (prop. 1972:5). Bakgrunden var vissa förslag som Skadeståndskommittén hade framställt. Kommittén ville att föräldraansvaret skulle markeras genom en uttrycklig bestämmelse om skadeståndsskyldighet på grund av bristande tillsyn eller annan försummelse i vården av barn. Regeringen ansåg det dock inte påkallat att föra in en särskild regel om ansvar vid försummelse av tillsyn över barn (s. 172).

Också tanken på ett, som det kallades, objektivt ansvar berördes i propositionen, dvs. ett ansvar oberoende av eget vållande men grundat på barnets vållande (här fortsättningsvis benämnt principalansvar). Skadeståndskommitténs motsvarighet i Norge hade övervägt och föreslagit en regel om ansvar utan egen skuld för skada som vållas av barn. En bestämmelse med den innebörden infördes också i Norge (se avsnitt 4.4).

I fråga om ett principalansvar för föräldrar förde regeringen följande resonemang (s. 170).

Från den skadelidandes synpunkt skulle det självfallet vara en fördel, om vårdnadshavarens ansvar kunde skärpas i förhållande till det culpaansvar som gäller för närvarande. Kommittén och flera remissinstanser har diskuterat frågan om ett objektivt föräldraansvar. En reform i den riktningen skulle emellertid rimma illa med den allmänna syn som jag i det föregående har utvecklat på hur det skadeståndsrättsliga reformarbetet bör bedrivas när det gäller reglerna om ersättning för person- och egendomsskada. Som jag redan har antytt intar inte skador vållade av barn någon sådan särställning att en skärpning av ansvarsreglerna är motiverad.

Motiven mot ett principalansvar för föräldrar innebar främst att ersättningsbehoven i samhället inte i första hand skulle tillgodoses genom skadestånd utan genom försäkringslösningar. Något förslag om ett principalansvar för vårdnadshavare lades alltså inte fram.

Brå-rapporten Barnens brott och föräldrarnas ansvar

Den ökade ungdomsbrottligheten gjorde att Brottsförebyggande rådet (Brå) år 1987 på Justitiedepartementets uppdrag tillsatte en arbetsgrupp med uppgift att undersöka möjligheterna att utvidga föräldrars och andra vårdnadshavares ansvar för sina barns brottsliga handlingar. Arbetsgruppen redovisade resultatet av sitt arbete i rapporten Barnens brott och föräldrarnas ansvar (BRÅ-PM 1990-1).

I rapporten konstaterades att ungdomsbrottligheten var omfattande och utgjorde ett allvarligt samhällsproblem. Arbetsgruppen hade utfört en attitydundersökning som visade att nästan 90 procent av de tillfrågade ansåg att föräldrarna borde ta ett större ansvar för de ungas uppfostran. Närmare 80 procent av de tillfrågade ansåg även att föräldrarna eller föräldrarna och barnen gemensamt borde svara för följderna av de skador som barnen orsakar.

Arbetsgruppen ansåg att avståndet mellan ungdomar och deras föräldrar hade ökat och konstaterade ”att föräldrar – och andra i den unges naturliga nätverk – är de som bäst kan förebygga avvikande beteende bland de unga”.

I rapporten uttalades följande med anledning av ställningstagandet i skadeståndslagens förarbeten.

Arbetsgruppen har för sin del noterat att de argument som användes för att år 1972 avfärda såväl ett strikt föräldraansvar som ett i lagen nedskrivet tillsynsansvar inte kan ha avgörande betydelse i det brottspreventiva perspektiv som gruppen bedriver sitt arbete. Det intressanta för gruppen är inte att stärka skadeståndsreglernas roll att garantera kompensation för liden skada utan i stället att undersöka deras möjliga funktion i preventionen mot brott och skadegörelse.

Arbetsgruppen kom fram till att föräldrarnas huvudansvar för barn och unga borde markeras ytterligare. Skärpningen borde ske inom ramen för skadeståndslagen.

Lagtekniskt urskilde arbetsgruppen tre alternativ. Ett alternativ var att skärpa vållandeansvaret (culpaansvaret) för föräldrar. Man kunde i så fall tänka sig att föräldrar fick svara inte bara för underlåtenhet att hindra sitt barn från att utföra en skadevällande handling, utan också för underlåtenhet att förebygga sådana handlingar. Domstolarna skulle med en sådan lösning ställa strängare krav på föräldrarna när de utövar sin tillsyn över barnen. Detta alternativ avvisades bl.a. på grund av det inte ansågs ligga i linje med syftet med en ansvarsskärpning.

Ett andra alternativ var att införa ett s.k. presumtionsansvar. Det innebär att bevisbördan kastas om. Kan den ansvarige – här en förälder – inte bevisa motsatsen, antar man att han eller hon genom uppsåt eller vårdslöshet har orsakat skadan. Arbetsgruppen konstaterade att eftersom det är svårt att leda i bevis att man har varit helt fri från vårdslöshet, så skulle denna lösning innebära en risk för ett ökat antal tvister om föräldrars skadeståndsskyldighet. Också detta alternativ avvisades, bl.a. för att det handlar om en lagteknisk konstruktion som är svårbegriplig för många och för att den inte förekommer i skadeståndslagen.

Det tredje alternativet var att införa ett principalansvar för vårdnadshavare avseende skador som deras barn vållar uppsåtligen eller genom vårdslöshet (arbetsgruppen betecknade detta som ett strikt ansvar). Gruppen fastnade för denna lösning. Ansvarstypen ansågs stämma väl överens med skadeståndslagens systematik, eftersom den har samma konstruktion som arbetsgivaransvaret. Arbetsgruppen ansåg att principalansvaret skulle begränsas till ett belopp som motsvarar en femtedel av basbeloppet (år 1990 uppgick basbeloppet till 29 700 kr och en femtedel av detta var 5 940 kr).

Arbetsgruppen betonade att den var medveten om att den föreslagna lagändringen inte ensam kunde få någon större betydelse för att minska brottsligheten bland unga. Ändringen hade, sadet det, snarare till syfte att vara en markering av den vikt som samhället borde tillskriva föräldrarnas brottsförebyggande roll. Gruppen föreslog även vissa ytterligare åtgärder i syfte att förbättra föräldrarnas möjligheter att ta ansvar för sin barn, dock utan skadeståndsrättslig innebörd. En sådan åtgärd var ökad möjlighet för föräldrar att ta ledigt från arbetet för att följa med sina barn till skolan.

Våldskommissionens slutbetänkande Våld och brottsoffer (SOU 1990:92)

År 1989 tillsatte regeringen en utredning, Våldskommissionen, med uppdrag att motverka våld och att förbättra stödet till brottsoffren. Bakgrunden var den markanta ökningen av våldsbrottsligheten. Kommissionen föreslog i betänkandet Våld och brottsoffer (SOU 1990:92) en uttrycklig bestämmelse i 6 kap. 2 § föräldrabalken med syfte att markera att barn har behov av och rätt till att föräldrarna ställer upp på deras sida vid motgångar och svårigheter. Bestämmelsen skulle enligt förslaget ha följande lydelse. ”Barnets vårdnadshavare svarar vidare för att barnet får det skydd och stöd barnet behöver om det riskerar att utvecklas ogynnsamt.”

Kommissionen uttalade även sitt stöd för förslaget i Brå-rapporten om ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare.

Departementspromemorian Vårdnadshavares skadeståndsansvar (Ds 1993:11)

Brå-rapportens och Våldskommissionens förslag, liksom de synpunkter som hade framförts vid remissbehandlingen, behandlades i departementspromemorian Vårdnadshavares skadeståndsansvar (Ds 1993:11). I promemorian avvisades tanken på att införa ett principalansvar för vårdnadshavare. Inte heller ansågs det lämpligt att införa ett presumtionsansvar. I stället föreslogs en skärpning av tillsynsbestämmelsen i föräldrabalken. Det tillägg som föreslogs hade följande lydelse. ”Vårdnadshavaren svarar vidare för att barnet står under uppsikt i den utsträckning som behövs för att barnet inte skall orsaka skada för någon annan.” Den nya regeln syftade till att ge vårdnadshavaren ett uttryckligt ansvar för att barnet inte skadar tredje man.

Prop. 1993/94:57 om vårdnadshavares skadeståndsansvar

Frågan om ett skärpt skadeståndsansvar kom sedan att behandlas i prop. 1993/94:57 om vårdnadshavares skadeståndsansvar. Den dåvarande regeringen gick i allt väsentligt på den linje som hade föreslagits i departementspromemorian. Också regeringen ansåg följaktligen att vårdnadshavarnas ansvar skulle utvidgas. Regeringen erinrade om att det i skilda sammanhang hade rests krav på en skärpning av vårdnadshavarnas skadeståndsansvar för skador som orsakats av barn och hänvisade till ett antal riksdagsmotioner som hade väckts med sådana förslag. I motio-

nerna hade anförts bl.a. att ett ökat skadeståndsansvar skulle innebära en klar markering från samhällets sida av föräldrarnas ansvar för sina barn. Lagutskottet hade år 1990 uttalat att det hade blivit allt vanligare att barn och ungdomar gjorde sig skyldiga till skadegörelse och andra brott.

I likhet med departementspromemorian avvisade regeringen tanken på att vårdnadshavare skulle vara skadeståndsskyldiga oberoende av egen vårdslöshet. Regeringen framhöll att syftet med ett utökat skadeståndsansvar främst var brottspreventivt, men menade att det kunde ifrågasättas om ett principalansvar verkligen hade så stor preventiv effekt. Det var regeringens övertygelse att de flesta föräldrar redan tar ansvar för sina barn och betalar eventuella skador som barnen orsakar. I socialt utsatta familjer kan situationen dessutom vara sådan att det är föga troligt att föräldrarna skulle fästa någon vikt vid ett ekonomiskt ansvar eller ha förmåga att betala ett eventuellt skadestånd.

I propositionen diskuterades också frågan om det utvidgade skadeståndsansvaret skulle bygga på en presumtion för ansvar, dvs. så att bevisbördan för vållande är omkastad. En bestämmelse med den innebörden skulle kunna anknyta till tillsynsregeln i 6 kap. 2 § föräldrabalken på så sätt att vårdnadshavaren presumeras ha brustit i sin tillsynsplikt, om inte annat visas. Men också denna lösning avvisades. Mot en presumptionsregel av angivet slag anfördes bl.a. att ett presumtionsansvar skulle innebära att frågan om vårdnadshavares skadeståndsansvar skulle regleras annorlunda än annan skadeståndsskyldighet enligt skadeståndslagen.

Den skärpning av vårdnadshavares skadeståndsansvar som förordades i propositionen – och som kom att genomföras – var i sak i överensstämmelse med den som hade föreslagits i departementspromemorian, alltså ett tillägg till tillsynsbestämmelsen i 6 kap. 2 § föräldrabalken. Därmed fick bestämmelsen sin nuvarande utformning.

4.3 Vissa straffrättsliga och processuella regler med anknytning till barns skadevållande handlingar

En vårdnadshavare har i vissa fall ett straffrättsligt ansvar för att förhindra att ett barn begår brott. Ett exempel på detta är 9 kap. 1 § körkortslagen (1998:488). Av bestämmelsen följer att om ett barn under femton år kör en moped som bara får köras av den som har fyllt femton år, kan vårdnadshavaren dömas till böter om han eller hon uppsåtligt eller av oaktsamhet har underlåtit att göra vad som ankommer på honom eller henne för att förhindra förseelsen. Den som döms för brott enligt denna bestämmelse kan förpliktas att betala skadestånd enligt den allmänna principen att den som begår brott också blir skadeståndsskyldig (om brottet har gett upphov till en ersättningsgill skada).

En i sammanhanget viktig bestämmelse finns i 23 kap. 6 § andra stycket brottsbalken. Enligt bestämmelsen är försummelse att fullgöra tillsynsplikten i vissa fall straffsanktionerad. Föräldrar och andra uppfostrare (t.ex. fosterföräldrar) eller förmyndare kan straffas om de underlåter att hindra den som står under deras vård eller lydnad från att begå brott, när det kan ske utan fara för dem själva eller deras närmaste och utan anmälan till myndighet. Skada som uppkommer till följd av brott mot denna straffbestämmelse omfattas dock inte med automatik av en

förälders skadeståndsansvar (2 kap. 6 § skadeståndslagen). Det krävs att vårdnadshavaren på annan grund anses skadeståndsskyldig (t.ex. vållande i den mening som avses i 2 kap. 1 § skadeståndslagen genom bristande tillsyn).

Om en ungdom har orsakat en skada genom brott, kan den skadelidandes anspråk på skadestånd prövas i samband med åtal för brottet (22 kap. 1 § rättegångsbalken). Hör brottet under allmänt åtal, är åklagaren skyldig att i samband med åtalet förbereda och utföra ett skadeståndsanspråk som riktas mot den tilltalade, om det kan ske utan väsentlig olägenhet och den skadelidandes anspråk inte är uppenbart obefogat (22 kap. 2 §).

Även ett skadeståndsanspråk mot en vårdnadshavare i anledning av ett brott, som vårdnadshavarens barn har begått, får tas upp till behandling i samband med åtalet (22 kap. 1 och 3 §§). Ofta torde det dock vara mindre lämpligt med hänsyn till att det krävs utredning kring vårdnadshavarens vållande. Skadeståndsanspråket mot vårdnadshavaren förutsätter bl.a. att det går att visa vårdslöshet i förhållande till skadan. Det är oklart om åklagaren är skyldig att föra även en sådan talan (jfr Högsta domstolens uttalanden i rättsfallet NJA 2008 s. 436).

4.4 Föräldrars skadeståndsansvar i Norge

I Norge svarar en förälder, liksom i Sverige, fullt ut för skador som orsakats av ett barn, om föräldern har brustit i sin tillsyn över barnet. Därtill svarar föräldern oavsett egen skuld i viss begränsad utsträckning även för övrig skada som barnet (under arton år) har vållat uppsåtligt eller genom vårdslöshet, dvs. en form av principalansvar. Ansvariet kan bara göras gällande om barnet bor eller vistas hos föräldern. Regleringen har inte någon motsvarighet i övriga nordiska länder.

I förarbetena till regleringen anfördes att ungdomskriminaliteten hade varit stigande under ett antal år. Det pekades på att ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar kan motverka vissa former av ungdomskriminalitet. Skadeståndsansvaret kan påverka föräldrar att vara mer uppmärksamma på vad deras barn företar sig. På så sätt skulle ansvaret kunna vara ett medel att minska antalet skador orsakade av barn. Vidare ansågs att ansvaret gav uttryck för den samhälleliga värderingen att det mellan föräldrar och barn finns ett nära ansvars- och solidaritetsförhållande. Detta skulle indirekt kunna bidra till att stärka familjen som en social grupp i samhället. Ett ytterligare skäl för det skärpta ansvaret för vårdnadshavare var hänsynen till den skadelidande. Ett barn har ofta inte själv ekonomiska resurser att kompensera den skadelidande.

Föräldrars principalansvar är begränsat till 5 000 norska kronor för varje skadehändelse ("hver enkelt skadevolding"). När bestämmelserna infördes år 1969 var beloppsbegränsningen 500 norska kronor. Den har därefter höjts år 1976 till 1 000 norska kronor och år 1995 till nu gällande 5 000 norska kronor. Beloppsbegränsningen gäller för varje barn. Om tre barn gör sig skyldiga till en skada motsvarande 15 000 norska kronor, har den skadelidande rätt till ersättning från föräldrarna fullt ut såväl om det är fråga om tre föräldrapar som har var sitt barn eller om ett föräldrapar som har alla tre barnen.

Principalansvaret för föräldrar är en integrerad del av det norska skadeståndsrättsliga systemet sedan 1960-talet. I tidigare omnämnda BRÅ-PM Barnens brott och föräldrarnas ansvar (BRÅ-PM 1990-1) uttalades att den norska regeln tillkom som en föga observerad detalj i ett större lagstiftningskomplex. Det har såvitt känt inte genomförts någon närmare utvärdering av de norska bestämmelserna om föräldrars principalansvar.

5 Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare

5.1 Bör föräldrarnas skadeståndsansvar skärpas?

Regeringens bedömning: Föräldrarnas skadeståndsansvar för skador orsakade av deras barn och ungdomar bör skärpas.

Promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Remissutfallet är blandat. Många av remissinstanserna delar promemorians bedömning eller lämnar den utan invändning. Det gäller bl.a. *Luleå tingsrätt, Domstolsverket, Rikspolisstyrelsen, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Kronofogdemyndigheten, Barnombudsmannen, Statens skolverk, Ungdomsstyrelsen, Stockholms kommun, Göteborgs kommun, Vellinge kommun, Stockholms läns landsting, Riksförbundet Barnens rätt i samhället (BRIS)* och *Sveriges kommuner och landsting*. Ett förhållandevis stort antal remissinstanser, bl.a. *Riksdagens ombudsmän (JO), Nacka tingsrätt, Malmö tingsrätt, Justitiekanslern, Åklagarmyndigheten, Länsstyrelsen i Skåne län, Uppsala universitet, Lunds universitet, Stockholms universitet, Stiftelsen Höghskolan i Jönköping, Sveriges advokatsamfund, Karlstad kommun* och *Riksförbundet Hem och Skola*, anser dock inte att det finns tillräckliga skäl för ett skärpt skadeståndsansvar, främst eftersom promemorians bedömning av den preventiva effekten inte är underbyggd av empiriska fakta. Flera av dessa remissinstanser framhåller att det nuvarande skadeståndsansvaret för vårdnadshavare är tillräckligt och att ett skärpt skadeståndsansvar skulle drabba ekonomiskt svaga föräldrar.

Skälen för regeringens bedömning

Ungdomsbrottslighet och utveckling över tid

Regeringen lägger stor vikt vid att förebygga att ungdomar begår brott. Ambitionen är att successivt identifiera och genomföra reformer som på sikt bidrar till minskad ungdomsbrottslighet.

En förhållandevis stor andel av ungdomarna begår vid något tillfälle snatterier eller stölder. Denna brottstyp kan därför sägas vara ett ungdomsbrott. Däremot begår endast en liten andel av ungdomarna personrån. Trots detta kan även personrån betecknas som ett typiskt ungdomsbrott, eftersom en oproportionerligt stor andel av dem som misstänks för personrån är underåriga.

En allmän uppfattning är att ungdomsbrottsligheten blir både vanligare och grövre. Samtidigt framförs det ofta från kriminologiskt håll att brottsnivån är tämligen konstant och att ett ökat antal anmälda brott inte nödvändigtvis återspeglar en faktisk ökning av antalet brott som begås. Förändringar av den anmälda brottsligheten måste därför bedömas med försiktighet. Om man däremot blickar längre tillbaka i tiden, torde det stå klart att brottsligheten – inklusive ungdomsbrottsligheten – i samhället har ökat. Som en indikation på detta kan nämnas att så sent som år 1950 polisanmäldes endast 200 000 brott att jämföra med ca 1,3 miljoner brott år 2008.

Orsakerna till brottsutvecklingen är förstås många och i alla delar inte möjliga att härleda specifikt. Vissa samhällsförändringar anses som särskilt betydelsefulla. Gemensamt för dessa är att de flesta upplever förändringarna som i grunden positiva. En sådan grundläggande förändring i samhället är urbaniseringen och övergången från att bo i små samhällen till att i stället leva i större städer. Utvecklingen har å ena sidan varit en förutsättning för en hög nivå av välstånd. Detta har å andra sidan inneburit en minskad social kontroll och ökad anonymitet, vilket förstås ökar antalet möjligheter att begå brott. Tidigare kunde t.ex. familj och kyrka i viss mån kontrollera att samhällets normsystem efterlevdes. Matbutikerna har förändrats från detaljhandel över disk till snabbköp med självplock, vilket är själva grunden till den massbrottslighet som snatterier och andra butiksstölder utgör. Den kraftigt ökade privatbilismen är en av grundstenarna i brottslighetens infrastruktur. Genom biltransporter går det att genomföra stölder och rån på ett helt annat sätt än i tidigare epoker. Den allmänna välståndsökningen har lett till att det helt enkelt finns mer saker att stjäla. Teknikutveckling i olika former påverkar brottsligheten. Internet utgör t.ex. en helt ny infrastruktur för brottslighet av olika slag, från förmögenhetsbrott till hotbrott. I någon mån kan Internet måhända jämföras med privatbilismens genomslag på så sätt att en ny plattform för brottslighet skapas. Teknikutveckling kan även påverka brottsutvecklingen åt andra hållet. T.ex. har införandet av elektronisk startspärr i bilar inneburit att antalet stölder av nya bilar har gått tillbaka mycket kraftigt.

För kriminalpolitiken blir utmaningen att beakta dessa samhälleliga förändringar och att finna strategier för att minska de skadliga effekter som de kan föra med sig. Det kan t.ex. finnas skäl att försöka kompensera den minskade sociala kontrollen genom åtgärder som ger föräldrarna ett starkare incitament att utöva tillsyn över sina barn och ungdomar.

Vanliga ungdomsbrott

Det finns åtskilliga metodologiska problem med att beskriva brottsstrukturen i samhället. Detta sammanhänger med den grundläggande skillnaden mellan faktisk brottslighet och anmäld brottslighet. Den faktiska brottsligheten kan se väsentligt annorlunda ut jämfört med den anmälda brottslighet som framgår av kriminalstatistiken. För att försöka fånga den faktiska brottsligheten använder kriminologer olika källor, där s.k. offer- och självdeklarationsundersökningar är mest framträdande. Kända undersökningar är SCB:s Undersökning av levnadsförhållanden (ULF) samt

Brå:s båda undersökningar Nationella trygghetsundersökningen (NTU) och Ungdomar och brott. En annan kunskapskälla är information från sjukvården, s.k. patientdata. Alla dessa källor är behäftade med brister, men rätt använda kan de ge en indikation på den faktiska brottslighetens struktur.

År 2008 misstänktes 76 122 personer för brott mot brottsbalken. Av dessa var 14 461 personer i åldrarna femton till sjutton år, dvs. ca 20 procent av de misstänkta personerna. Ungdomar mellan femton och sjutton år utgjorde samma år ca fyra procent av befolkningen i Sverige. Till detta ska läggas uppskattningsvis närmare 20 000 barn under femton år som varje år misstänks för brott (Brå-rapport 2007:16, Barn som begår brott). Barn och ungdomar är alltså kraftigt överrepresenterade i brottsstatistiken. En överrepresentation visar sig även i de övriga källor som brukar användas för att beskriva den faktiska brottsligheten. Det kan därför fastslås att barn och ungdomar är de klart mest brottsaktiva i samhället. I detta perspektiv är det av underordnat intresse om ungdomsbrottsligheten – i termer av antal brott – har ökat eller minskat under senare år. Den nuvarande nivån är enligt regeringens uppfattning under alla förhållanden allt för hög.

När det gäller vilka brott ungdomar begår finns det vissa skillnader i jämförelse med den vuxna befolkningen. Som ytterligheter kan nämnas att närmare 70 procent av dem som misstänks för rån mot en privatperson under arton år själva är underåriga medan den åldersgruppen knappt återfinns bland dem som misstänks för ekonomisk brottslighet.

Brå har med beaktande av ett flertal alternativa källor kommit fram till att butiksstöld, skadegörelse och cykelstöld är typiska ungdomsbrott både på så sätt att det är förhållandevis vanligt att ungdomar begår sådana brott och att ungdomar svarar för en stor andel av de som misstänks för sådana brott. Brå har vidare pekat på att misshandel och personrån är exempel på ungdomsbrott i betydelsen att ungdomar utgör en förhållandevis stor andel av de personer som misstänks för sådana brott (Brå-rapport 2008:23, Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007).

Strategiska brott

Vid tjugofsåldern minskar normalt ungdomars brottsdeltagande och för de flesta är brottslig aktivitet uppenbarligen en övergångsfas. En mindre andel fortsätter dock att begå brott och blir mer eller mindre vanekriminella. I den vuxna befolkningen står återfallsförbrytarna för en stor andel av alla brott som begås. Det finns uppgifter som anger att hälften av brotten begås av några få procent av gärningsmännen (Brå-rapport 1994:1, Brott, brottsprevention och kriminalpolitik). Att förhindra att ungdomar fortsätter in i en vanekriminell karriär är alltså av stor betydelse för den framtida brottsutvecklingen i stort. Vissa typer av brott anses vara s.k. strategiska brott, dvs. brott som indikerar en kraftigt ökad risk för en fortsatt brottskarriär. I en studie från år 2000 pekade Brå särskilt på tre sådana strategiska brott: tillgrepp av fortskaffningsmedel, stöld och rån (Brå-rapport 2000:3, Strategiska brott). Vilka brott som är strategiska brott varierar sannolikt över tid. I kriminalstatistik för senare år går det t.ex. att se en kraftig minskning av antalet tillgrepp av fort-

skaffningsmedel och en ökning av antalet personrån. I de fall en ungdom begår strategiska brott föreligger en betydligt större risk för fortsatt kriminalitet (vanekriminalitet) jämfört med annan typ av brottslighet. Det finns därför skäl att rikta särskilt fokus mot de strategiska brotten vid kriminalpolitiska reformer.

Föräldrar har ett särskilt ansvar och en faktisk möjlighet att minska risken för att deras barn och ungdomar begår brott

Barns och ungdomars familjesituation påverkar i hög grad risken för ungdomsbrottslighet. Påståendet är knappast kontroversiellt. Att barn påverkas av sina familjeförhållanden visar sig även på andra samhällsområden. Det finns t.ex. tydliga samband mellan föräldrarnas utbildningsnivå och sannolikheten för att deras barn kommer att genomgå högre studier. Familjens situation, i vid mening, utgör basen för barnets uppväxt och är därför av naturliga skäl en viktig förklaring till ett barns intellektuella och sociala färdigheter. I detta ingår även att familjens funktion är en av flera delförklaringar till barns och ungdomars brottslighet.

En aspekt som har visat sig ha stark koppling till risken för ungdomsbrottslighet är föräldrarnas reaktioner när deras barn och ungdomar uppvisar ett beteende som strider mot grundläggande samlevnadsregler och normer, t.ex. snatterier och skolk från skolan. Även bristande föräldratillsyn när det gäller t.ex. tider för hemkomst har betydelse för risken för ungdomsbrottslighet. Ungdomar vars föräldrar inte bryr sig om eller agerar vid denna typ av avvikande beteendemönster löper den största risken för att begå brott och för att senare utveckla en vanekriminell livsstil (Brå-rapport 1992:1, Familj, Uppväxt och brott och Brå-rapport 2001:15, Kriminell utveckling – tidiga riskfaktorer och förebyggande insatser).

Det kan således konstateras att föräldrarnas reaktioner – eller avsaknad av reaktioner – i förhållande till deras barns och ungdomars beteenden har betydelse för risken för ungdomsbrottslighet. En reform som ger föräldrar tydligare incitament till att skapa ökad insyn i deras barns och ungdomars liv och att reagera på antisociala beteendemönster bör mot denna bakgrund kunna bidra till att minska risken för ungdomsbrottslighet.

Kan ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar bidra till minskad ungdomsbrottslighet?

Av det föregående har framgått att föräldrars agerande påverkar risken för att deras barn och ungdomar ska begå brott. Frågan är därmed vilka metoder som kan användas för att förmå föräldrar att skapa sig ökad insyn i barnens liv och att reagera mer konsekvent på antisocialt beteende.

När det gäller skadeståndets handlingsdirigerande – eller preventiva – effekter har debatten böljat fram och tillbaka under mycket lång tid. Vissa bedömare har menat att prevention är skadeståndets huvudsakliga funktion medan andra har menat att skadeståndsrättens viktigaste uppgift snarare är att kompensera den skadelidande. En tämligen okontroversiell slutsats som kan dras av diskussionen är att skadeståndsrätten kan ha

handlingsdirigerande funktioner men att graden av handlingsdirektion varierar beroende på vilken typ av handlande som ska påverkas (vårds- löst eller uppsåtligt), andra påföljder av handlandet, försäkringsförhållanden etc.

Regeringen vill inledningsvis, och i likhet med vissa kritiska remissinstanser, slå fast att de flesta faktorer som påverkar relationen mellan föräldrar och barn ligger utanför den rättsliga dimensionen. Att bygga upp förtroendefulla relationer, att föregå med gott exempel och att vara konsekvent i den uppfostrande rollen är uppenbarligen inte någonting som främst bestäms av hur lagstiftningen är utformad. Några remissinstanser anser att regeringen i stället för ett skärpt skadeståndsansvar bör vidta åtgärder i form av t.ex. insatser inom socialtjänsten och skolan. Regeringen är av uppfattningen att det krävs insatser på olika områden för att möjliggöra för föräldrar att ta ett större ansvar för sina barns och ungdomars liv.

Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på. Skolan ska också i samarbete med föräldrarna främja elevernas utveckling till ansvars-kännande människor och samhällsmedlemmar. Regeringen genomför flera insatser för att stödja skolorna i detta arbete. För att stärka arbetet med värdegrundsfrågor och förebygga diskriminering och annan kränkande behandling har regeringen gett Statens skolverk i uppdrag att sprida kunskap till skolor om forskningsbaserade åtgärdsprogram mot mobbning och att genomföra insatser som främjar, stärker och sprider kunskap om skolans värdegrund. Brå har på regeringens uppdrag kartlagt det grövre våldet i skolan och Statens skolverk har utarbetat ett stödmaterial för att förebygga och förhindra att våld förekommer i skolan. Regeringen gör också olika insatser för att stödja samverkan mellan skola, polis, socialtjänst och hälso- och sjukvård när det gäller barn som far illa eller riskerar att fara illa. Regeringen har fattat beslut om direktiv till en utredning som ska se över skolans arbete med utsatta barn (dir. 2009:80). Det kan även nämnas att Statens skolverk har fått i uppdrag att främja jämställdhet genom olika former av fortbildningssatsningar samt att ge stöd till elevhälsan för att förebygga psykisk ohälsa.

Som ett led i regeringens satsning för att förebygga ungdomsbrottslighet beslutade justitieministern i mars 2009 ett uppdrag som bl.a. syftade till att lämna förslag på hur rättsväsendets myndigheter och andra aktörer kan effektivisera insatserna för att förhindra att ungdomar utvecklar en vanekriminell livsstil. Uppdraget redovisades i en promemoria i december 2009 och bereds för närvarande i Regeringskansliet.

Den kommunala socialtjänsten har en viktig uppgift att i nära samarbete med hemmen främja en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdomar samt att i nära samarbete med hemmen sörja för att barn som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd de behöver. En viktig del i detta arbete är de insatser, både riktade och generella, som vänder sig till föräldrarna och som syftar till att stödja dem i deras föräldraroll. Regeringen har beslutat om en nationell strategi för föräldrastöd som bygger på ett universellt förebyggande föräldrastöd, dvs. att alla föräldrar erbjuds samma möjligheter till stöd och hjälp till dess barnet fyller arton år. Strategin ska inspirera kommuner att utveckla stöd- och hjälpinsatser till föräldrar i deras föräldraskap. Regeringen har

också avsatt resurser för stimulansbidrag till kommunerna för att utveckla föräldrastödet.

Arbetet mot ungdomsbrottslighet bedrivs således på bred front. Detta utesluter dock inte att det kan finnas ytterligare åtgärder som bör vidtas i form av lagstiftning som riktar sig direkt till föräldrarna.

Även om kommunernas socialtjänster och skolor har viktiga roller att fylla, finns det enligt regeringens uppfattning starka skäl att tydliggöra den grundläggande ansvarsfördelningen mellan föräldrarna och det övriga samhället. Det finns förstås inte någon motsättning mellan ett ökat föräldraansvar och ett omfattande samhällsansvar. Ett sätt att åstadkomma en tydlig ansvarsfördelning är att ge föräldrar ett direkt ekonomiskt ansvar för skador som deras barn orsakar. Ett skärpt skadeståndsansvar skulle innebära en viktig och tydlig signal om föräldrars ansvar att vägleda sina barn och ungdomar.

Flera remissinstanser efterlyser ett bättre empiriskt material till stöd för att ett skärpt skadeståndsansvar verkligen skulle få en brottsförebyggande effekt. Det kan i det sammanhanget konstateras att den forskning som har genomförts främst har gällt orsakerna till ungdomsbrottslighet. Resultaten visar, som framgått, på ett tydligt samband mellan föräldrars agerande – eller snarast brist på agerande – och risken för att deras barn kommer att begå brott. Om ett skärpt skadeståndsansvar kan påverka föräldrarnas agerande är, som även remissinstansernas olika åsikter i frågan visar, mer omdiskuterat. Det är uppenbarligen möjligt att argumentera både för och emot att det finns en sådan handlingsdirigerande effekt och effekten går sannolikt inte att fastställa med någon större grad av exakthet. Mot den bakgrunden återstår att falla tillbaka på politiska och mer allmänna överväganden. Regeringens bedömning utifrån sådana överväganden är att ett skärpt skadeståndsansvar bör kunna bidra till tydligare föräldrareaktioner vid snatterier och liknande beteenden samt öka föräldrars engagemang i t.ex. vilka deras barn och ungdomar umgås med och vad de gör på kvällar och helger.

Ett annat viktigt argument för ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar är att lagstiftningen blir ett stöd för föräldrarna i diskussioner med barnen och ungdomarna kring de regler som gäller i familjen. Eftersom föräldrarna riskerar att bli personligen ansvariga för skador som orsakas av deras barn och ungdomar, får de goda argument för att kräva ökad insyn i barnens och ungdomarnas liv utanför hemmet.

Ett skärpt skadeståndsansvar skulle givetvis inte påverka alla föräldrar till ökat ansvarstagande. Det kan invändas att barn och ungdomar ibland begår brott trots ett tydligt och föredömligt ansvarstagande från föräldrarnas sida. Vissa föräldrar skulle inte heller, som flera remissinstanser påpekar, ha ekonomisk förmåga att faktiskt betala skadeståndet. Regeringen konstaterar dock att det även i dessa fall är så att de skador som uppkommer måste bäras av någon – skadelidande, skadevällare, stat, kommun, försäkringsbolag eller annan. I valet mellan olika möjliga bärare av dessa kostnader framstår det som rimligt att föräldrar får bära någon form av ekonomiskt ansvar för skador som deras barn och ungdomar orsakar.

Det måste även beaktas att ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrarna inte innebär att ekonomiskt svaga familjer åläggs ytterligare krav i förhållande till den gällande ordningen (barnen är redan skadeståndsskyldiga), utan i stället att även föräldrarna är skyldiga att bidra till att täcka

de skador som har uppkommit. *Kronofogdemyndigheten, Barnombudsmannen och Barnens rätt i samhället (BRIS)*, som alla tillstyrker ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar, pekar i sina remissvar på att obetalda skadestånd utgör 80 procent av barns restförda skulder och att sådana skulder alltså utgör huvudorsaken till att ungdomar går in i vuxenlivet skuldsatta. En sådan skuldbörda underlättar uppenbarligen inte för den unge att sluta begå brott. En reform som innebär att ungdomarnas skuldbörda vid inträdet i vuxenlivet minskar bör därför i sig vara brottspreventiv.

I sammanhanget bör även erinras om den allmänna jämningsregeln i skadeståndslagen som ger möjlighet att sätta ner ett oskäligt betungande skadestånd med hänsyn bl.a. till den skadeståndsskyldiges ekonomiska situation.

Regeringen anser sammantaget att den framförda remisskritiken i dessa delar inte är sådan att den utgör skäl att underlåta att tydliggöra föräldrarnas ansvar för deras barns skadevällande handlingar.

Ett tydliggörande av föräldrarnas ansvar

Av redovisningen ovan framgår att den totala brottsnivån i ett samhälle påverkas av många faktorer och att en av dessa faktorer är den sociala kontroll som föräldrar och det övriga närsamhället kan utöva. Åtgärder i form av förbättrat samhälleligt stöd till föräldrar och insatser på skolans område är viktiga framgångsfaktorer. Vid sidan av sådana insatser finns det anledning att anta att ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar kan bidra till att på sikt motverka ungdomsbrottsligheten. Även i övrigt finns goda skäl för att föräldrar i större utsträckning än i dag ska medverka till att täcka de skador som uppkommer genom brott som begås av deras barn och ungdomar. Lagstiftningsåtgärder på området bör ta sin utgångspunkt i denna grundläggande problembeskrivning.

Regeringens bedömning är alltså att föräldrars ansvar för skador orsakade av deras barn och ungdomar bör skärpas i syfte att markera att det är föräldrarna som bär huvudansvaret för sina barn och ungdomar. Det närmare innehållet i ett sådant skärpt ansvar behandlas i det följande.

5.2 Hur bör ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar utformas?

Regeringens förslag: En ny skadeståndgrund för vårdnadshavare införs i form av ett principalansvar. Enligt den nya ansvarsgrunden ska en förälder som har vårdnaden om ett barn, utan krav på eget vållande, ersätta skador som barnet vållar genom brott. Det skärpta skadeståndsansvaret ska omfatta sak- och personskador samt skada genom kränkning.

Regeringens bedömning: Särskilt förordnade vårdnadshavare bör inte omfattas av principalansvaret.

Principalansvaret för vårdnadshavare bör, i enlighet med den huvudprincip som gäller för andra former av principalansvar, inte omfatta sådana skador som kan ersättas enligt trafikskadelagen.

Promemorians förslag och bedömning överensstämmer i huvudsak med regeringens. I promemorian föreslås dock att ansvaret ska avse den underåriges skadeståndsskyldighet enligt 2 kap. 4 § skadeståndslagen samt att även särskilt förordnade vårdnadshavare ska omfattas av principalansvaret.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser tillstyrker eller har inte någon invändning mot promemorians förslag om hur ett skärpt skadeståndsansvar ska utformas. Ett mindre antal remissinstanser, bl.a. *Uppsala universitet, Lunds universitet, Stockholms universitet* och *Stiftelsen Högskolan i Jönköping*, anser dock att den föreslagna metoden innebär ett avsteg från grundläggande skadeståndsrättsliga principer. *Justitiekanslern* anser å andra sidan att metoden inte är främmande för svensk skadeståndsrätt.

Ett antal remissinstanser, bl.a. *Luleå tingsrätt, Falu kommun* och *Sveriges kommuner och landsting*, motsätter sig att särskilt förordnade vårdnadshavare ska omfattas av principalansvaret.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Vilken typ av skadeståndsansvar ska föräldrar åläggas?

Föräldrar ansvarar enligt gällande rätt inte för egna barns och ungdomars skadeståndsskyldighet. Även om barnet inte kan betala skadeståndet, är föräldern inte skyldig att ersätta den skadelidande.

En skärpning av föräldrars skadeståndsansvar kan ske enligt flera modeller. En lösning är att koppla skadeståndet till vårdnadshavarens förpliktelser enligt föräldrabalken, t.ex. genom ett skärpt tillsynsansvar (den lösning som valdes senast frågan var aktuell, prop. 1993/94:57). Ett annat alternativ enligt samma tankegång, men mer ingripande, är att införa ett presumtionsansvar för vårdnadshavare. Det skulle innebära att vårdnadshavaren anses ha varit vårdslös i förhållande till den uppkomna skadan om inte han eller hon bevisar motsatsen. De mest uppenbara nackdelarna med båda dessa modeller är att de riskerar att bli processdrivande och att de leder till svårbedömda frågor. Det finns risk för processer där barn och föräldrar kan komma att skylla på varandra eller där det ankommer på domstolen att pröva om föräldrarnas uppfostringsmetoder varit adekvata. Mot bakgrund av de bedömningar som redovisas i avsnitt 5.1 bör vidare den metod väljas som ger det mest effektiva genomslaget i samhället. Det kan i det sammanhanget konstateras att det är tveksamt om den skärpning av tillsynsansvaret som skedde genom 1993 års lagstiftning haft någon nämnvärd praktisk betydelse. Detta talar för att denna gång välja en metod som inte är kopplad till det vanliga culpaansvaret.

En i teknisk mening enkel metod är att låta den som har vårdnaden om ett barn ansvara för skador som barnet vållar. Ett sådant ansvar skulle kunna utformas på ett sätt som liknar arbetsgivares principalansvar för skador som arbetstagare har orsakat. Med begreppet principalansvar avses här ett skadeståndsansvar som någon har för en annan persons vållande. Bestämmelser om principalansvar finns i 3 kap. skadestånds-

lagen, som har rubriken Skadeståndsansvar för arbetsgivare och det allmänna.

En lösning med ett principalansvar är inte på samma sätt processdrivande eftersom ansvarsfrågan endast prövas en gång; om barnet är skadeståndsskyldigt enligt gällande skadeståndsregler, ansvarar även vårdnadshavaren.

Ett sådant strängare ansvar kan förmodas ligga väl i linje med den allmänna rättsuppfattningen, vilket den nu något föråldrade attitydundersökning som Brå:s arbetsgrupp lät genomföra tyder på (undersökningen redovisas i avsnitt 4.2). Det finns skäl att tro att en sådan ordning också överensstämmer med den uppfattning som många föräldrar själva har om sitt ansvar redan enligt nuvarande lagstiftning.

Regeringen anser att införandet av ett principalansvar för vårdnadshavare är väl förenligt med gällande skadeståndsrättsliga principer. Som framgått bär arbetsgivare i många fall ett principalansvar för anställdas skadevållande handlingar. En annan sak är att skälen för att arbetsgivare bör bära ett sådant ansvar naturligtvis skiljer sig från skälen för att införa ett principalansvar för vårdnadshavare. Regeringen redogör i avsnitt 5.1 för dessa skäl. Det kan förvisso ifrågasättas om begreppet principalansvar – rent språkligt – är lämpligt att använda. Det finns uppenbarligen skillnader i ett principalansvar för vårdnadshavare jämfört med det traditionella principalansvaret för arbetsgivare. Det har dock visat sig svårt att finna en lämpligare term som på ett enkelt sätt beskriver vilken typ av ansvar det är fråga om. Termen bör därför kunna godtas i detta sammanhang.

Regeringens bedömning är sammantaget att det skärpta skadeståndsansvaret bör konstrueras som ett principalansvar.

Tillsynsansvaret i föräldrabalken åvilar barnets vårdnadshavare. Regeringen anser därför att det är naturligt att låta även principalansvaret omfatta vårdnadshavare. Att, som *Malmö tingsrätt* och *Socialstyrelsen* föreslår, lägga ansvaret på den som sköter den faktiska omsorgen är mot bakgrund av tillsynsansvarets utformning mindre lämpligt. Avsikten med förslaget är nämligen att vårdnadshavarna långsiktigt ska ta ett ökat ansvar för sina barn och ungdomar. Vem av vårdnadshavarna som barnet vid en viss tidpunkt vistas hos är i det perspektivet av underordnad betydelse. Dessutom skulle sannolikt en del praktiska problem uppstå när det gäller t.ex. att utreda vem som haft ansvar för den faktiska omsorgen vid skadetillfället. Regeringen återkommer i avsnitt 5.4 till vissa situationer när principalansvaret bör kunna jämkas på grund av vårdnadshavarens relation till barnet.

En grundförutsättning för vårdnadshavarnas principalansvar bör vara att barnet är skadeståndsskyldigt för en viss skada. Om barnet inte anses vållande till skadan, bör en vårdnadshavare endast kunna hållas ansvarig enligt den allmänna culparegeln i 2 kap. 1 § skadeståndslagen, vilket bl.a. förutsätter att vårdnadshavaren varit vårdslös.

I departementspromemorian föreslås att vårdnadshavarens ansvar ska följa barnets skadeståndsansvar. Vårdnadshavaren ska enligt promemorians förslag ansvara för barnets skadeståndsskyldighet och alltså inte direkt ansvara för faktiska skador som barnet vållar. En sådan ordning skulle enligt promemorian underlätta den praktiska hanteringen av de anspråk som stöds på den nya bestämmelsen. Enligt regeringens mening

finns det dock vägande invändningar som kan anföras emot en sådan lösning. Konstruktionen skulle innebära ett avsteg från hur principalansvar annars regleras i skadeståndslagen. Lagen innehåller nämligen bestämmelser om skadeståndsansvar för faktiska skador snarare än ansvar för andra personers skadeståndsskyldighet. Det är inte heller självklart att en vårdnadshavare, som är vuxen, bör få samma förmånliga behandling som ett barn, vars skadeståndsansvar reduceras på grund av bristande utveckling och erfarenhet. Under alla förhållanden torde de praktiska fördelar som finns att vinna med promemorianas förslag vara små. Domstolen måste för det mesta ändå beräkna den faktiska skadan för att kunna göra de skälighetsbedömningar som förutsätts i 2 kap. 4 §. Regeringens bedömning är därför att principalansvaret för vårdnadshavare bör konstrueras på motsvarande sätt som arbetsgivares principalansvar, dvs. ett ansvar för faktiska skador som barnet vållat.

En särskild bestämmelse om vårdnadshavares principalansvar bör införas i skadeståndslagen. Bestämmelsen bör lämpligen placeras i en ny paragraf, 5 §, i 3 kap. I det kapitlet finns, som sagts, redan bestämmelser om skadeståndsansvar för annans vållande.

Det bör framhållas att införandet av ett principalansvar inte innebär någon förändring av vårdnadshavarnas – eller andra tillsynspliktigas – nuvarande skadeståndsansvar för skador orsakade till följd av vårdslöshet vid tillsyn av ett barn (se avsnitt 4.1). Inte heller speciella former av skadeståndsansvar, som kan följa av särskilda bestämmelser i andra författningar (t.ex. 14 a kap. skollagen [1985:1100]), påverkas av ett principalansvar.

I kommande avsnitt behandlas i vilka situationer principalansvaret ska kunna göras gällande.

Särskilt förordnade vårdnadshavare bör inte omfattas av principalansvaret

Ett antal remissinstanser motsätter sig att särskilt förordnade vårdnadshavare ska omfattas av principalansvaret. Som skäl anføres bl.a. att det för närvarande är svårt att rekrytera lämpliga personer till uppdrag som särskilt förordnade vårdnadshavare och att ett genomförande av promemorianas förslag skulle öka dessa svårigheter påtagligt. Vidare pekas på att i vissa situationer har uppdraget som särskilt förordnad vårdnadshavare mer karaktären av sysslomannauppdrag och att det därför även utifrån syftet med reformen är tveksamt att låta denna kategori vårdnadshavare omfattas av ansvaret.

Särskilt förordnade vårdnadshavare har en viktig samhällsrelig funktion att fylla. Förordnanden meddelas typiskt sett i fall när barnet befinner sig i en utsatt livssituation, t.ex. till följd av att föräldrarna avlidit eller när de av olika skäl inte förmår att fullgöra sitt vårdnadsansvar. Det är därför angeläget att inte försvara rekryteringen av personer till sådana uppdrag. I vissa fall är det inte den särskilt förordnade vårdnadshavaren som har hand om den faktiska omsorgen om barnet, t.ex. vid vissa familjehemsplaceringar. Ett skadeståndsansvar skulle då framstå som direkt olämpligt. Regeringen anser därför att särskilt förordnade vårdnadshavare inte bör omfattas av principalansvaret. Detta bör komma till uttryck i för-

slaget till lagtext genom att det där anges att principalansvaret omfattar en förälder som har vårdnaden om ett barn.

Principalansvaret bör begränsas till skador som orsakas genom brott

Det föreslagna principalansvaret för vårdnadshavare innebär en ny ansvarsgrund i svensk rätt, om än med föregångare i arbetsgivares principalansvar. Särskild uppmärksamhet bör därför riktas mot vilken typ av skador (sak-, person- och förmögenhetsskador) och vilka ansvarsgrunder (uppsåt, vårdslöshet, brott) som den nya skadeståndsgrunderna bör omfatta. Införandet av nya ansvarsgrunder i skadeståndsrätten kan få konsekvenser i samhället som är svåra att förutse och överblicka.

Syftet med lagändringen är att stävja den ungdomsbrottslighet som består i skadegörelse, misshandel, hot, rån etc. och att förhindra att ungdomar väljer en vanekriminell livsstil. Det ligger därmed i sakens natur att principalansvaret bör omfatta i vart fall skador som uppkommer genom brott.

Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdslöst orsakade skador – t.ex. skador till följd av barns vårdslöshet i samband med lekar – skulle uppenbarligen inte ha någon inverkan på ungdomskriminaliteten. Utifrån syftet med reformen är det därför svårt att se några skäl för att vårdslöst orsakade skador generellt bör omfattas av den nya ansvarsgrunden.

Principalansvaret skulle mot den skisserade bakgrunden kunna utformas så att det omfattar antingen uppsåtliga skador eller också skador genom brott. När en ungdom gör sig skyldig till ett uppsåtligt brott i kombination med ett vållandebrott (t.ex. misshandel i kombination med vållande till kroppsskada), bestäms ofta ett gemensamt skadestånd. Om den nya ansvarsgrunden endast omfattar uppsåtligt orsakad skada, ska vårdnadshavaren i ett sådant fall inte ersätta den del av skadeståndet som gäller de vårdslöst orsakade skadorna. Detta kan leda till praktiska problem eftersom de inblandade kan ha delade meningar om hur stor del av skadeståndet som avser de uppsåtliga skadorna. Det lär även stämma dåligt överens med det allmänna rättsmedvetandet att göra den typen av juridiskt-tekniska uppdelningar. Många skulle sannolikt anse det rimligt att principalansvaret medför ett ansvar för skador som uppstår genom en brottslig gärning. Kopplingen till brott tydliggör även syftet med reformen.

Regeringen föreslår alltså att det skärpta skadeståndsansvaret begränsas till att gälla skador som vållas genom brott.

Vilka skadetyper ska principalansvaret omfatta?

De vanligaste ungdomsbrotten i allmänhet och de s.k. strategiska brotten i synnerhet – t.ex. stölder, personrån och misshandel – orsakar typiskt sett sak- och personskador samt kan leda till krav på kränkningsersättning. Det är mot denna bakgrund klart att ett skärpt skadeståndsansvar måste omfatta i vart fall dessa typer av skador.

Bakom begreppet ren förmögenhetsskada döljer sig allehanda ekonomiska skador som kan drabba skadelidande. Att ersätta sådana ekonomiska skador enligt vanliga regler anses få vittgående och svåröverskåd-

liga konsekvenser och därav den specialreglering som omfattar skadetypen. Även försäkringsbolagen särbehandlar ren förmögenhetsskada på så sätt att de sällan är villiga att erbjuda försäkringar som täcker sådana skador. De brott som normalt leder till rena förmögenhetsskador – ekonomisk brottslighet, brott mot varumärkes- och upphovsrättslagstiftningen etc. – har rimligen i normalfallet inte något starkare samband med den vanliga ungdomskriminaliteten och risken för en fortsatt kriminell karriär. Med hänsyn till den försiktighet som är påkallad vid införandet av en helt ny ansvarsgrund finns det inte tillräckliga skäl att låta det skärpta skadeståndsansvaret omfatta ren förmögenhetsskada.

Regeringens förslag innebär således sammanfattningsvis att principalansvaret ska omfatta sak- och personskada samt skada genom sådan kränkning som avses i 2 kap. 3 § skadeståndslagen.

Vissa trafikskador

I 3 kap. 8 § skadeståndslagen finns en speciell reglering som rör principalansvar och vissa typer av skador som uppkommer i samband med motortrafik. Enligt bestämmelsen omfattar inte principalansvaret i 3 kap. skada som uppkommer i anledning av motortrafik och som kan ersättas genom trafikskadeersättning enligt trafikskadelagen (1975:1410). Detta motiverades vid lagens tillkomst med dels att det inte finns något praktiskt behov av ett principalansvar eftersom den skadelidande blir ersatt från annat håll, dels att regressansvar för principalen ytterligare skulle komplicera ett redan invecklat system för reglering av trafikskador (se prop. 1972:5 s. 545 f.).

Preventiva skäl talar förvisso i någon mån för att vårdnadshavarnas principalansvar även bör omfatta trafikskador som uppkommer genom brott. Samtidigt skulle en sådan bestämmelse få mycket liten praktisk funktion. Den skadelidande kommer att få ersättning genom trafikförsäkringen. En vårdnadshavares principalansvar kommer endast att aktualiseras genom regressanspråk från försäkringsbolag (eller Trafikförsäkringsföreningen). Sådana anspråk torde sällan komma att framställas (se bl.a. begränsningsregeln i 20 § trafikskadelagen). Därmed skulle inte någon större preventiv effekt uppnås. Dessutom ersätts vissa av de skador som typiskt sett uppkommer vid brott inte enligt trafikskadelagen. Det gäller t.ex. skador på det försäkrade fordonet (10 § andra stycket), med följd att principalen kan bli skadeståndsskyldig för sådana skador. Vid de mer allvarliga trafikbrotten kan skadestånd för kränkning utgå (se rättsfallen NJA 1997 s. 315 och 1997 s. 572). Eftersom kränkning inte ersätts enligt trafikskadelagen, omfattas även denna skadetyper av principalansvaret.

De preventiva skäl som kan anföras är sammantaget inte tillräckliga för att motivera ett avsteg från principen i skadeståndslagen att principalansvar inte omfattar sådana trafikskador som kan ersättas enligt trafikskadelagen. Regeringen föreslår således inte någon lagändring i denna del.

Solidariskt ansvar och regress

Skadeståndsansvaret för en viss skada åvilar enligt regeringens förslag såväl barnet som dess vårdnadshavare. Om det finns två vårdnadshavare har båda, var för sig, ett skadeståndsansvar för skadan. Ansvaret bör som huvudregel vara solidariskt mellan de skadeståndsskyldiga. I situationen att ett barn och två vårdnadshavare blir skadeståndsskyldiga till följd av skador som barnet orsakar genom brott, bör den skadelidande kunna kräva ut hela beloppet t.ex. från den ene vårdnadshavaren. Detta följer redan av gällande bestämmelser i skadeståndslagen (6 kap. 4 §) och någon lagändring är därför inte nödvändig.

Några remissinstanser, bl.a. *Svea hovrätt*, *Malmö tingsrätt* och *Stiftelsen Högskolan i Jönköping*, pekar på att problematiska regresssituationer kan uppkomma med anledning av ett principalansvar för vårdnadshavare.

Den inbördes fördelningen mellan flera skadeståndsskyldiga är inte lagreglerad utan frågan får bedömas enligt allmänna skadeståndsrättsliga principer. Därav anses följa att den som utgett skadestånd till en skadelidande har rätt att i sin tur kräva ersättning av andra solidariskt skadeståndsskyldiga. Allmänt gäller vidare att den inbördes fördelningen mellan de ansvariga ska ske efter en skälighetsbedömning (se rättsfallet NJA 1937 s. 264). Den som ådragit sig skadeståndsskyldighet på objektiv grund (t.ex. enligt ett principalansvar) torde dock ha full regressrätt mot den som svarar på grund av eget vållande (t.ex. den som begått ett brott). Fördelningen mellan flera skadeståndsskyldiga som svarar på objektiv grund bör enligt allmänna principer ske efter skälighet (se vidare avsnitt 4.1).

Frågan om att införa en särskild lagreglering angående den inbördes fördelningen mellan flera skadeståndsskyldiga diskuterades bl.a. i samband med skadeståndslagens tillkomst (prop. 1972:5 s. 174 f.). Det ansågs då att frågan krävde ytterligare överväganden bl.a. eftersom en sådan lagregel måste ta hänsyn till att regressfrågan bör bedömas olika beroende på vilken grund de skadeståndsskyldiga ansvarar (t.ex. till följd av eget vållande, principalansvar eller strikt ansvar). Förslag till en lagreglering på detta område har även lämnats av Personskadekommittén i betänkandet *Samordning och Regress Ersättning vid personskada* (SOU 2002:1).

De problem som kan uppkomma vid den inbördes fördelningen mellan flera skadeståndsskyldiga torde generellt inte vara mer komplicerade vid principalansvaret för vårdnadshavare jämfört med de problem som kan uppkomma vid andra ansvarsgrunder. När det gäller regress mellan vårdnadshavaren och barnet torde frågan dessutom vara av mindre praktisk betydelse. Om det ska införas regler i skadeståndslagen om den inbördes fördelningen mellan flera skadeståndsskyldiga, bör reglerna under alla förhållanden vara av mer generell natur. Regeringen är därför inte beredd att i detta sammanhang föreslå en regressregel som endast gäller för vårdnadshavares principalansvar. Även fortsättningsvis bör det vara en fråga för rättstillämpningen att pröva den inbördes fördelningen mellan flera skadeståndsskyldiga.

Brottskadeersättning

Brottsoffermyndigheten framhåller att en reglering av det slag som nu föreslås skulle kunna försvåra för brottsoffer att erhålla brottskadeersättning i vissa situationer. Den som utsatts för brott kan nämligen, till följd av bestämmelser i brottskadelagen (1978:413), komma att bli skyldig att visa att det inte finns någon vårdnadshavare som har möjlighet att betala skadeståndet.

Förslaget som helhet innebär, som även Brottsoffermyndigheten framhåller, en klar förbättring för brottsoffer. I vad mån förslaget även kommer att medföra komplikationer för brottsoffer beror i viss utsträckning på hur principalansvaret kommer att beaktas i Brottsoffermyndighetens framtida praxis. Det kan inte i detta skede uteslutas att det kan uppstå sådana situationer som Brottsoffermyndigheten pekar på. Det saknas dock tillräckligt underlag att nu föreslå lagändringar för att utesluta denna risk. Det finns skäl att ta ett mer samlat grepp över frågan om vilka krav som lämpligen bör ställa på brottsoffer när det gäller att själv kräva betalning av de skadeståndsskyldiga. Regeringen avser därför att låta överväga frågan i samband med en planerad översyn av brottskadelagen.

Försäkringsfrågor

I princip alla villa- och hemförsäkringar på marknaden innehåller en ansvarsförsäkring, som ofta omfattar dels försäkringstagaren själv, dels andra personer som ingår i försäkringstagarens hushåll. Ansvarsförsäkringens primära syfte är att ge den försäkrade ersättning som svarar mot det skadestånd som han eller hon kan vara tvungen att betala. Om den sedvanliga ansvarsförsäkringen skulle täcka principalansvaret för vårdnadshavare, kan det hävdas att den preventiva effekten av reformen minskar. Det är dock oklart om försäkringsbolagen kommer att vara villiga att erbjuda försäkringar som täcker principalansvaret. Med hänsyn till den beloppsbegränsning som föreslås i avsnitt 5.3 blir skillnaden mellan självrisk och det fulla skadeståndet under alla förhållanden tämligen liten. Regeringen delar därför den bedömning som görs i promemorian – som inte ifrågasätts av någon remissinstans – att det inte finns tillräckligt starka skäl för att förbjuda försäkringsbolagen att erbjuda ansvarsförsäkringar som täcker principalansvaret.

5.3 Principalansvaret ska vara beloppsmässigt begränsat

Regeringens förslag: En förälders skadeståndsskyldighet enligt det nya principalansvaret ska – för varje skadehändelse – begränsas till högst en femtedel av prisbasbeloppet. Om ett barn står under vårdnad av två föräldrar, ska begränsningen gälla för dem gemensamt.

Om flera personer lider skada till följd av en skadehändelse och det samlade skadeståndet inte ryms inom beloppsbegränsningen, ska deras ersättningar sättas ned proportionerligt med samma kvotdel för var och en.

Promemorians förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens. I promemorian föreslås dock att beloppsbegränsningen ska gälla för varje skadevållande brottslig gärning. Det lämnas vidare inte något förslag till hur skadeståndet ska sättas ned i fall när flera skadelidandes samlade skadeståndsanspråk överstiger beloppsbegränsningen.

Remissinstanserna: Ingen remissinstans motsätter sig att principalansvaret ska vara begränsat beloppsmässigt. *Lunds universitet* anser dock att beloppsbegränsningen bör vara knuten till en skadehändelse i stället för till en brottslig gärning.

Skälen för regeringens förslag

Principalansvaret bör begränsas till en femtedel av prisbasbeloppet

En fråga som uppkommer vid införandet av ett principalansvar är om vårdnadshavarnas ansvar bör vara begränsat eller obegränsat. Det skäl som talar för ett obegränsat ansvar är brottsofferperspektivet. I sammanhanget ska dock noteras att den grundläggande principen att skadevållaren ska ersätta hela den uppkomna skadan inte påverkas av förslaget (med den generella begränsning som följer av 2 kap. 4 § skadeståndslagen). I många fall kan det också antas att det finns god försäkrings-täckning för de skadelidande, främst genom hem- eller företagsförsäkring. Brottskadeersättning kan i vissa fall vara en sista resurs.

Det viktigaste syftet med ett principalansvar för vårdnadshavare är att nå en brottsförebyggande effekt genom att föräldrarna engagerar sig mer i barnens liv och motarbetar tendenser till skadegörande verksamhet. För detta syfte bör det vara tillräckligt med ett principalansvar upp till ett begränsat belopp.

En annan aspekt som måste vägas in i bedömningen är att principalansvaret aktualiseras i fall när det inte är visat att vårdnadshavaren har brutit i sin tillsyn. Ett obegränsat ersättningsansvar skulle i en sådan situation kunna te sig oskäligt och motverka förståelsen hos allmänheten för regleringen.

Som har framgått föreslog Brå:s arbetsgrupp på sin tid en beloppsbegränsning på en femtedel av ett basbelopp. I Norge, som har lång erfarenhet av denna typ av skadeståndsansvar, gäller en fast begränsning på för närvarande 5 000 norska kronor. Slutligen bör det framhållas att ansvarsgrunden är ny, vilket manar till viss försiktighet.

Sammantaget talar övervägande skäl för att vårdnadshavarens ansvar enligt den nya skadeståndsgrundern bör vara beloppsmässigt begränsat.

För att uppnå syftet med reformen bör en förhållandevis lågt bestämd beloppsbegränsning vara tillräcklig. Även ett lågt belopp kan vara nog så betungande för vissa vårdnadshavare, särskilt vid upprepad skadeståndsskyldighet. Reformen tar vidare sikte på det skadestånd som blir följden av de vanligaste ungdomsbrotten (stöld, misshandel etc.). Vanliga skadeståndsbelopp i detta sammanhang ligger erfarenhetsmässigt på mellan 5 000 och 10 000 kr, även om betydligt större skadestånd naturligtvis regelmässigt förekommer. Med en begränsning till en femtedel av ett prisbasbelopp (år 2010 ungefär 8 500 kr) kommer principalansvaret i en stor del av fallen att omfatta hela eller i vart fall en större del av skadeståndsbeloppet.

Den samlade bedömningen är att vårdnadshavarnas principalansvar bör begränsas till en femtedel av prisbasbeloppet. Frågan om jämkning av skadeståndsansvaret behandlas i avsnitt 5.4.

Beloppsbegränsningen bör gälla för varje skadehändelse

En särskild fråga är om begränsningsregeln bör anknyta till enskilda skador (dvs. förhållanden på den skadelidandes sida) eller till den skadevållande händelsen (dvs. förhållanden på den skadevållandes sida). Med hänsyn till syftet med principalansvaret för vårdnadshavare – att motverka brottsliga gärningar som begås av deras barn och ungdomar – ter det sig naturligt att knyta begränsningen till den skadevållande händelsen, dvs. till det som ska motverkas. En enskild skadevållande händelse kan ge upphov till skador hos många personer (t.ex. vid en anlagd brand eller användning av sprängämnen). En begränsning som relateras till varje enskild skada skulle vara mer oförutsägbar och kunna leda till mycket stora skadeståndsbelopp för vårdnadshavaren redan till följd av en enstaka händelse. De preventiva skäl som här anförs till stöd för lagändringarna motiverar enligt regeringens bedömning inte en sådan ordning.

En regel där begränsningen knyts till den skadevållande händelsen kan byggas upp på olika sätt. I promemorian diskuteras ett antal alternativ. Det anges att beloppsbegränsningen kan byggas upp från ett straffrättsligt, ett skadeståndsrättsligt eller ett processrättsligt perspektiv. Alternativen har olika för- och nackdelar. Regeringen anser – i likhet med de remissinstanser som yttrar sig i frågan – att det är lämpligast att välja att antingen införa ett helt nytt begrepp i lagstiftningen, t.ex. ”skadehändelse”, eller också knyta an till det straffprocessuella begreppet gärning.

En fördel med att använda gärningsbegreppet är att det är väl inarbetat i den praktiska rättstillämpningen. I det sammanhanget måste dock beaktas den risk som är förknippad med att använda ett i grunden rent processuellt begrepp i ett skadeståndsrättsligt sammanhang. Det går inte att utesluta att gärningsbegreppet kan få en förändrad innebörd i straffprocessen till följd av den skadeståndsrättsliga utvecklingen. Att använda gärningsbegreppet kan även, som *Nacka tingsrätt* och *Lunds universitet* framhåller, medföra stora skadeståndsbelopp redan vid enstaka händelser. Om ett barn genom en handling skadar flera personer, kan det i straffprocessuell mening vara fråga om flera gärningar. Konsekvenserna av en sådan skadeståndsregel blir därför mer svårförutsebara. Allt detta talar emot att knyta begränsningen till gärningsbegreppet. Beloppsbegränsningen ska vidare användas i ett skadeståndsrättsligt sammanhang, vilket i sig talar för att använda ett skadeståndsrättsligt begrepp.

Regeringen anser att det är mera lämpligt att knyta begränsningen till ett skadeståndsrättsligt begrepp. Av lagförslaget framgår att beloppsbegränsningen bör gälla för varje skadehändelse. Frågan om flera skador har vållats genom en eller flera skadehändelser får bedömas i rättstillämpningen, med utgångspunkt främst i om det rör väsentligen samma händelseförlopp. En fördel med denna lösning är att begreppets närmare innehåll vart efter kan anpassas till just den aktuella ansvarstypen.

En annan fråga är om beloppsbegränsningen bör vara knuten till vårdnadshavarna eller till skadehändelsen. Om begränsningen knyts till vårdnadshavarna skulle var och en av två vårdnadshavare vara skyldig att betala högst en femtedel av ett prisbasbelopp, dvs. tillsammans skulle de vara skyldiga att betala högst två maxbelopp per skadehändelse. Som skäl för detta kan rättviseskäl anföras. Det kan göras gällande att två vårdnadshavare inte bör drabbas relativt sett lindrigare än en ensam vårdnadshavare som ju måste stå hela kostnaden själv. Det föreslagna skadeståndsansvaret innebär dock att vårdnadshavarna är skyldiga att ersätta en viss inträffad skada. Det framstår därför som mest rimligt att knyta begränsningen till skadehändelsen, dvs. det som ska motverkas. Dessutom skulle det från den skadelidandes perspektiv vara slumpmässigt om ersättning utgår med ett eller två maxbelopp beroende på vårdnadsförhållandena på skadevållarens sida. Regeringens förslag innebär därför att, när det finns två vårdnadshavare, maxbeloppet bör gälla för dem gemensamt.

I fall när en skadehändelse har orsakat skada för flera skadelidande kommer maxbeloppet i många fall inte att täcka de samlade skadorna. Maxbeloppet måste då fördelas mellan de skadelidande på lämpligt sätt. Regeringen föreslår att det i förtydligande syfte införs en bestämmelse med innebörd att ersättningen i dessa fall ska sättas ned proportionellt med samma kvotdel för var och en av de skadelidande.

5.4 Principalansvaret ska kunna jämkas

Regeringens förslag: En förälders skadeståndsskyldighet enligt det nya principalansvaret ska kunna jämkas – helt eller delvis – om en tillämpning av ansvaret skulle vara uppenbart oskälig. Vid bedömningen ska hänsyn kunna tas dels till föräldrarnas förhållande till barnet, dels till föräldrarnas särskilda åtgärder för att förhindra att barnet begår brott.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser tillstyrker eller lämnar förslaget utan invändning. Många remissinstanser framhåller värdet av en särskild jämningsregel. *Luleå tingsrätt* och *Försäkringsjuridiska föreningen* ifrågasätter dock om inte möjligheten till jämkning bör göras än mer restriktiv, främst av processekonomiska skäl. Andra remissinstanser, bl.a. *Socialstyrelsen* och *Riksförbundet Hem och Skola*, anser tvärtom att möjligheten till jämkning bör utökas genom att hänsyn ska kunna tas t.ex. till familjens sociala och ekonomiska situation.

Skälen för regeringens förslag

Skadeståndsansvaret kan sättas ned på grund av vårdnadshavarens ekonomiska förhållanden

Principalansvaret är enligt regeringens förslag beloppsmässigt begränsat till för närvarande ca 8 500 kr per skadetillfälle. Som flera remissinstanser framhåller kan vårdnadshavare trots denna begränsning komma

att drabbas av höga skadeståndsbelopp till följd av att barnet begår många brott. I vissa fall uppdagas en lång serie av brott vid ett och samma tillfälle och en vårdnadshavare kan alltså tämligen överraskande åläggas att ersätta ett stort antal skador. Det samlade skadeståndet kan då bli högt.

En allmän jämningsregel finns i 6 kap. 2 § skadeståndslagen. Ett oskäligt betungande skadeståndsansvar kan enligt bestämmelsen sättas ned till en nivå som är rimlig med hänsyn till den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden. Hänsyn ska också tas till den skadelidandes behov av skadestånd och till övriga omständigheter. I vissa fall kan skadeståndet jämkas till noll. Denna jämningsregel kan ses som en säkerhetsventil mot alltför betungande betalningsskyldighet även vid ett sådant skärpt skadeståndsansvar som föreslås i denna lagrådsremiss. Skulle det till exempel vara fråga om att en vårdnadshavare under en kortare tid ställs inför omfattande skadeståndskrav på grund av att barnet har begått en serie brott, torde det i många fall finnas utrymme för jämkning. Om det är fråga om vårdnadshavare med mycket låga inkomster, till exempel i form av ekonomiskt bistånd eller en ensamstående vårdnadshavare med låg förvärvsinkomst, torde skadeståndet kunna jämkas även när det inte är fråga om omfattande skadeståndskrav. Vid bedömning av jämningsfrågan bör även övriga omständigheter kunna beaktas, t.ex. om det funnits möjlighet för vårdnadshavaren att teckna en ansvarsförsäkring som täcker principalansvaret (se avsnitt 5.2).

Regeringen bedömning är mot denna bakgrund att den allmänna jämningsregeln kan tillämpas i syfte att förhindra alltför betungande betalningsskyldighet för vårdnadshavaren. Den nuvarande lagstiftningen ger således möjlighet att beakta sådana ekonomiska faktorer som bl.a. *Socialstyrelsen* och *Riksförbundet Hem och Skola* pekar på. Det finns därför inte behov av någon lagändring i denna del.

I 3 kap. 6 § finns en bestämmelse som innebär att arbetsgivares principalansvar (och det allmännas ansvar) för sakskador kan jämkas på grund av föreliggande försäkringar eller försäkringsmöjligheter. Jämningsregeln har främst betydelse vid större egendomsskador och påverkar försäkringsgivares möjlighet att framställa regresskrav. Det nu föreslagna principalansvaret har dock ett preventivt syfte och det är beloppsmässigt begränsat. Regeringen anser därför att det inte finns skäl att låta vårdnadshavarens principalansvar omfattas av jämningsregeln i 3 kap. 6 §. Tillräcklig skälighetshänsyn kan, som framgått, tas inom ramen för den allmänna jämningsregeln i 6 kap. 2 §.

En särskild jämningsregel bör införas

Utgångspunkten är att principalansvaret för vårdnadshavare ska tillämpas även om vårdnadshavaren inte agerat försumligt i något avseende. Även den förälder som i alla avseenden har uppfyllt sina förpliktelser som vårdnadshavare ska alltså utge skadestånd enligt principalansvaret. Det finns dock fall när det skulle framstå som orimligt att förplikta en vårdnadshavare att utge skadestånd. Det bör därför införas en särskild jämningsregel, som ett komplement till den allmänna jämningsregeln.

Den nya jämningsregeln bör främst ta sikte på förhållandet mellan barnet och vårdnadshavaren. Detta kan avse t.ex. fall när vårdnadshavaren och barnet inte har någon kontakt alls, utan att det kan anses bero på att vårdnadshavaren själv valt att inte delta i tillsynen av barnet. Jämning bör även kunna komma i fråga om en ungdom är omhändertagen enligt socialrättslig tvångslagstiftning. Att en vårdnadshavare har mer kontakt med barnet än vad den andre vårdnadshavaren har – t.ex. genom att barnet huvudsakligen bor hos honom eller henne – bör inte utgöra skäl att jämka den andre vårdnadshavarens skadeståndsansvar.

Det kan vidare finnas fall när en vårdnadshavare gått så långt i sina ansträngningar att förhindra brott att ett skadeståndsansvar skulle framstå som orimligt. Även i sådana fall bör det enligt regeringens uppfattning finnas möjlighet till jämkning, trots de processekonomiska skäl som kan anföras mot detta. Det kan bli aktuellt t.ex. om en ungdom ägnar sig åt upprepad brottslighet och det står klart att vårdnadshavaren har gjort allt som rimligen har stått i hans eller hennes makt för att förhindra fortsatt brottslighet – i form av t.ex. ett särskilt aktivt arbete tillsammans med socialtjänsten och skola – men ansträngningarna trots allt har varit förgäves. För att jämkning ska kunna ske bör dock krävas att de åtgärder som har vidtagits går längre än vad som följer av vårdnadshavarens grundläggande tillsynsansvar enligt föräldrabalken.

För att uppnå den preventiva effekt som eftersträvas bör jämningsregeln tillämpas restriktivt. Ett krav för att jämkning ska få ske bör därför vara att skyldigheten att utge skadestånd skulle vara uppenbart oskälig mot vårdnadshavaren.

En jämningsbestämmelse med denna innebörd bör lämpligen tas in i 3 kap. 6 § skadeståndslagen. I den paragrafen finns sedan tidigare en särskild jämningsregel som är tillämplig på ansvarsgrunderna i 3 kap.

6 Processuella frågor

6.1 Den processuella hanteringen av principalansvaret för vårdnadshavare

Regeringens bedömning: Skadeståndsanspråk enligt principalansvaret för vårdnadshavare bör kunna tas upp i samband med ett åtal för brott. Denna ordning uppnås redan genom nuvarande regler. Någon lagändring behövs alltså inte.

Skadeståndsansvaret för vårdnadshavare bör inte påverka förutsättningarna för att meddela strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse.

Promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser yttrar sig inte i frågan. Några remissinstanser, bl.a. *Nacka tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Luleå tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten*, anser dock att brottmålsprocessen kommer att påverkas negativt, främst genom att vårdnadshavaren kan få ett incitament att inte medverka i förundersökning och huvudförhandling

samt genom att vårdnadshavaren i egenskap av part bl.a. måste ges möjlighet att ställa frågor till målsägande och vittnen.

Skälen för regeringens bedömning

Handläggning i brottmålet

En förälder som har vårdnaden om ett barn ska enligt regeringens förslag vara skyldig att ersätta skador som barnet vållar genom brott. Detta innefattar även barn som inte fyllt femton år och därmed inte kan dömas till någon påföljd. När det gäller de yngre barnen, de under femton år, torde dock det nya principalansvaret vara av mindre praktisk betydelse för rättsväsendets del. För att ansvaret ska aktualiseras krävs att den skadelidande själv väcker talan mot vårdnadshavaren i form av ett tvistemål. En sådan talan liknar den typ av anspråk som kan riktas mot ett barn under femton år redan enligt nuvarande regelverk, med påstående att denne orsakat en skada uppsåtligen eller genom vårdslöshet. Om skadan består i kränkning, måste den skadelidande även visa att barnet gjort sig skyldig till ett brott. Sådana mål – som inte handläggs som brottmål utan som tvistemål – är inte vanligt förekommande. Med hänsyn till det begränsade belopp som principalansvaret omfattar torde denna typ av mål inte heller i framtiden bli vanligt förekommande. För rättsväsendets del kommer ansvaret snarast att få betydelse när det gäller skador som uppkommer genom brott som begås av ungdomar mellan femton och sjutton år, eftersom det i dessa fall kan bli aktuellt med åtal.

Enligt 22 kap. 1 § rättegångsbalken får talan om enskilt anspråk i anledning av brott, mot den misstänkte eller annan, föras i samband med åtal för brottet. Ett enskilt anspråk kan alltså föras inom ramen för brottmålet även mot annan än den tilltalade. Ett exempel på detta är ett skadeståndsanspråk riktat mot en arbetsgivare enligt reglerna om principalansvar. Begränsningen ligger i att anspråket ska vara ”i anledning av brott”. Ett anspråk grundat på det nya principalansvaret för vårdnadshavare kan således – enligt nuvarande lydelse av 22 kap. 1 § – kumuleras med ett brottmål mot vårdnadshavarens barn. Reglerna är fakultativa och det är rätten som avgör om det är lämpligt att ta upp anspråket i samband med brottmålet. Om rätten avstår från att ta upp anspråket, måste den skadelidande väcka talan genom stämning i ett tvistemål. Det kan även förekomma att rätten tar upp anspråket till prövning men att det senare visar sig att det uppstår väsentliga olägenheter (t.ex. förseningar) vid en gemensam handläggning. Rätten kan då avskilja målet till handläggning enligt tvistemålsregler (se 22 kap. 5 §).

Det finns skäl som talar för och emot att handlägga ett skadeståndsanspråk mot en vårdnadshavare inom ramen för en straffprocess mot den unge.

Åklagarmyndigheten anser att förslaget kan leda till negativa konsekvenser när det gäller möjligheten att utreda och lagföra ungdomsbrottslighet. Myndigheten pekar på att många föräldrar i dag bidrar konstruktivt i arbetet med att få den unge på rätt väg. Genom att göra vårdnadshavaren till målsägandens motpart finns enligt myndigheten en risk för att vårdnadshavaren aktivt motverkar att barnet lagförs för brottet, t.ex. genom att vilja bagatellisera barnets gärning eller att försöka förmå

barnet att inte erkänna. Myndigheten anser inte heller att det kan utslutas att enskilda vårdnadshavare ger sitt barn falskt alibi.

Regeringen fäster stor vikt vid att rättsväsendets myndigheter ska ha förutsättningar att agera med kraft och skyndsamt när barn och ungdomar har begått brott. Detta arbete underlättas ofta av ett nära samarbete med barnets föräldrar. Det finns omständigheter som talar emot att åklagarens förutsättningar att samarbeta med vårdnadshavarna påtagligt skulle försämrats. Det föreslagna principalansvaret torde t.ex. stå i överensstämmelse med hur många föräldrar – rättsligt och moraliskt – uppfattar sitt nuvarande ansvar. Att vårdnadshavaren blir part i processen har även fördelar. Ett av regeringens syften med reformen är att stärka föräldrarnas känsla av ansvar för brott som deras barn och ungdomar begår. Om vårdnadshavarens skadeståndsansvar prövas i samband med åtalet mot barnet, involveras han eller hon mer direkt i processen.

Som ytterligare skäl emot att pröva skadeståndsfrågan inom ramen för brottmålet kan anföras att fokus bör avse den unges ansvar. En skadeståndstalan mot en vårdnadshavare, med de invändningar om jämkning som kan förekomma, riskerar att flytta fokus från ungdomen till vårdnadshavaren och även i övrigt komplicera brottmålsprocessen. Mot detta ska ställas att jämningsregeln är restriktiv och det kommer högst sällan att finnas grund att åberopa den. I vart fall kommer en sådan invändning ofta att vara okomplicerad att hantera för domstolarna. Om utredningen av vårdnadshavarens ansvar blir så omfattande att det uppstår väsentliga olägenheter, ska skadeståndsanspråket enligt gällande regler avskiljas till handläggning enligt tvistemålsreglerna.

När det gäller risken, som framhålls av bl.a. *Nacka tingsrätt*, för att vårdnadshavare i ökad utsträckning inte inställer sig till huvudförhandling bör det uppmärksammas att det processrättsliga regelverket ger utrymme för sanktioner vid parts utevaro (bl.a. i form av vite). Domstolarna har således förutsättningar att hantera de praktiska problem som kan uppstå.

Brottsofferperspektivet talar starkt för att skadeståndsanspråk grundat på principalansvaret bör handläggas inom ramen för brottmålet. Alternativet är att målsäganden, inte sällan själv en mycket ung person, alltid måste väcka en särskild talan i domstol. En sådan ordning skulle sannolikt minska reformens genomslag i samhället. Statsfinansiella skäl talar också för att skadeståndsanspråket mot en vårdnadshavare handläggs i samband med åtalet mot den unge. Slutligen står en sådan ordning i överensstämmelse med hur andra former av principalansvar hanteras i rättegångsbalken.

Vid en samlad bedömning anser regeringen att det finns starka skäl för att denna typ av skadeståndsanspråk bör handläggas i brottmålet. Dessa skäl väger över de nackdelar som möjligen kan uppkomma vid handläggningen av ungdomsbrottmålen. Skadeståndsanspråk bör alltså kunna tas upp i samband med ett åtal för brott. Denna ordning uppnås redan genom nuvarande regler. Någon lagändring behövs alltså inte.

Det framstår som naturligt att med tiden följa upp införandet av ett principalansvar för vårdnadshavarna. Utvärderingen bör främst ta sikte på reformens effekter för de berörda barnen och för vårdnadshavarna. I samband med en sådan uppföljning bör, mot bakgrund av de risker

Åklagarmyndigheten pekar på, även utvärderas om och i så fall hur principalansvaret har påverkat straffprocessen för unga lagöverträdare.

Även i övrigt bör sedvanliga processrättsliga bestämmelser och principer tillämpas. Detta gäller bl.a. sanktioner vid parts utevaro (bl.a. 9 kap. 7 § och 46 kap. rättegångsbalken), föremålet för rättens prövning (17 kap. 3 §), ansvaret för rättegångskostnader (18 och 31 kap.) och krav på prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva målet (49 kap. 12 §). Några lagändringar är därför inte påkallade.

Straffföreläggande och åtalsunderlåtelse

Åklagaren är enligt 48 kap. 5 a § rättegångsbalken skyldig att, i samband med utfärdande av straffföreläggande, förelägga den misstänkte sådana enskilda anspråk som åklagaren enligt 22 kap. 2 § rättegångsbalken är skyldig att föra. Eftersom anspråk enligt den nya skadeståndsrubriken inte riktas mot den misstänkte, kommer det att åligga den skadelidande att själv väcka talan mot vårdnadshavaren vid godkänt straffföreläggande.

Enligt 16 och 17 §§ lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare får åklagaren i vissa fall underlåta att åtala en person som inte fyllt arton år. En omständighet som ska beaktas särskilt är den unges vilja att ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet. Att skadeståndsanspråk kan riktas även mot en vårdnadshavare inverkar inte på denna bedömning. Att en vårdnadshavare har ersatt den skadelidande, och att det därmed inte finns någon skada att ersätta, påverkar alltså inte möjligheten att meddela åtalsunderlåtelse. Åtal ska naturligtvis inte heller väckas mot barnet enbart i syfte att föra en skadeståndstalan mot en vårdnadshavare.

6.2 Rättsligt bistånd till målsäganden

Regeringens förslag: Åklagaren ska vara skyldig att föra målsägandens talan baserad på principalansvaret för vårdnadshavare.

Regeringens bedömning: Enligt lagstiftningens nuvarande utformning kommer målsägandebiträdets uppgifter att omfatta även en talan baserad på principalansvaret för vårdnadshavare. De nuvarande reglerna om målsägandebiträde behöver därför inte ändras.

Promemorians förslag och bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Ingen av de remissinstanser som yttrar sig i denna del motsätter sig förslaget eller har invändningar mot bedömningen. *Åklagarmyndigheten* anför dock att förslaget innebär ett mer omfattande merarbete för åklagaren än vad som antas i promemorian.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Åklagaren eller målsägandebiträdet ska normalt föra målsägandens talan

Målsägandena i ungdomsbrottmål är inte sällan själva unga och det framstår inte som rimligt att de – inom ramen för brottmålet – utan hjälp ska föra sin skadeståndstalan mot en vårdnadshavare. Inte minst brottsofferperspektivet talar starkt för att målsägandena bör ha rätt till rättsligt bistånd i någon form. En utgångspunkt bör vidare vara att målsägandens rätt till hjälp att utföra det enskilda anspråket inte ska vara beroende av om målsägandebiträde har förordnats eller inte.

Åklagaren har enligt 22 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken normalt en skyldighet att föra målsägandens talan om det enskilda anspråket grundas på ett brott som hör under allmänt åtal. Viss osäkerhet råder däremot om åklagaren är skyldig att föra talan mot annan än den tilltalade (jfr Högsta domstolens uttalande i NJA 2008 s. 436). Det finns skäl att i lag tydligt ange att åklagaren är skyldig att föra målsägandens talan baserad på vårdnadshavarens principalansvar. För åklagarens del innebär detta normalt endast att framställa det enskilda anspråket, som i alla händelser ska framställas, mot ytterligare en person. Förutsättningarna bör vara samma som för övriga enskilda anspråk. Det bör t.ex. krävas att målsäganden begär att åklagaren för talan och att det kan ske utan väsentlig olägenhet. Om väsentlig olägenhet uppkommer har åklagaren alltså inte någon skyldighet att föra talan. En omständighet som kan innebära en sådan väsentlig olägenhet är om vårdnadshavaren framställer en grundad invändning om jämkning. Mot denna bakgrund gör regeringen bedömningen att förslaget inte bör innebära något påtagligt merarbete för åklagaren.

En bestämmelse med angiven innebörd bör lämpligen tas in i 3 kap. skadeståndslagen. Där finns sedan tidigare vissa processuella bestämmelser (bl.a. 10 §).

Om målsägandebiträde är förordnat för målsäganden, gäller i stället att enskilt anspråk ”i anledning av brottet” förs av biträdet, 3 § andra stycket lagen (1989:609) om målsägandebiträde. Uttrycket motsvarar det som används i 22 kap. 1 § rättegångsbalken. Därmed ingår det i målsägandebiträdets uppgift att även föra en talan mot en vårdnadshavare enligt det skärpta skadeståndsansvaret. Någon lagändring är alltså inte påkallad.

Det bör tilläggas att avsikten är att frågan om det finns skäl att förordna målsägandebiträde ska bedömas på samma sätt som tidigare, även i det fall det framställs ett enskilt anspråk riktat mot en vårdnadshavare. En sådan talan utgör inte i sig skäl att förordna målsägandebiträde.

Annan handläggning än brottmål

Om ett enskilt anspråk avskiljs till handläggning enligt reglerna för tvistemål, kvarstår inte åklagarens behörighet medan motsatsen normalt gäller för ett målsägandebiträde. Principalansvaret för vårdnadshavare är dock beloppsmässigt begränsat till en femtedel av prisbasbeloppet och ett avskilt tvistemål ska därmed normalt handläggas enligt reglerna om förenklade tvistemål (1 kap. 3 d § rättegångsbalken). Enligt 3 § andra

stycket lagen om målsägandebitråde kvarstår inte målsägandebiträdets uppgifter om målet handläggs som ett förenklat tvistemål. Förhållandet att målsäganden inte får något rättsligt bistånd vid små fordringsbelopp gäller generellt för enskilda anspråk som inte tas upp i samband med åtalet. Det finns inte skäl att införa särskilt generösa regler just för ett anspråk enligt det nya principalansvaret.

Om talan om ersättning enligt principalansvaret väcks direkt mot en vårdnadshavare, handläggs målet som ett förenklat tvistemål (p.g.a. beloppsbegränsningen). Den enda rättsliga assistans som då kan komma i fråga är rättshjälp. I förenklade tvistemål får dock rättshjälp endast beviljas om det föreligger särskilda skäl, 11 § fjärde punkten rättshjälpslagen (1996:1619). Sådana särskilda skäl torde sällan föreligga i de aktuella målen.

7 Ikraftträdande

Regeringens förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 september 2010.

Regeringens bedömning: Reglerna bör tillämpas på skadefall som inträffar efter ikraftträdandet. Det krävs inte några övergångsbestämmelser om det.

Promemorians förslag och bedömning överensstämmer med regeringens med undantag för att lagändringarna enligt promemorians förslag ska träda i kraft den 1 juli 2010.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser kommenterar inte förslaget eller bedömningen. *Försäkringsförbundet* anser dock att tiden för ikraftträdande bör vara ett år från det att lagstiftningen beslutas.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: Försäkringsbolagen kan behöva en viss tid att överväga hur den nya ansvarsgrunden ska hanteras inom ramen för de sedvanliga ansvarsförsäkringarna samt att anpassa försäkringsvillkoren. Regeringen anser dock inte att det är lämpligt att, som *Försäkringsförbundet* föreslår, avvakta ett helt år med ikraftträdandet. I övrigt krävs inte några särskilda åtgärder före ett ikraftträdande. Regeringen föreslår att lagändringarna ska träda i kraft den 1 september 2010.

De nya bestämmelserna blir tillämpliga i fråga om skadestånd till följd av skadefall som inträffar efter ikraftträdandet. Detta följer av allmänna rättsgrundsatser och behöver inte regleras i särskilda övergångsbestämmelser (se prop. 1972:5 s. 593).

Regeringens bedömning: De kostnadsökningar som förslaget kan medföra bedöms rymmas inom ramen för befintliga anslag för Sveriges domstolar, Åklagarmyndigheten och rättsliga biträden m.m. Statens kostnader för brottskadeersättning bör minska.

Promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser kommenterar inte promemorians bedömning. Några instanser, bl.a. *Malmö tingsrätt*, *Åklagarmyndigheten* och *Sveriges advokatsamfund*, anser dock att rättsväsendets resursförbrukning kommer att påverkas mer än vad som antas i promemorian. *Åklagarmyndigheten* gör bedömningen att kostnadsökningarna inte ryms inom myndighetens nuvarande anslag.

Skälen för regeringens bedömning: Det skärpta skadeståndsansvaret för vårdnadshavare kommer för rättsväsendets del främst att aktualiseras i samband med åtal för brott. År 2008 meddelades ca 5 900 brottmålsdomar mot personer mellan femton och sjutton år. I vilken utsträckning det förekommit skadeståndsanspråk i dessa mål är inte känt. En förhållandevis stor andel av domarna avser nämligen brott som normalt inte leder till ersättningsanspråk, t.ex. olovlig körning och narkotikabrott. Om det antas att det förekommit i genomsnitt ett anspråk i hälften av målen, rör det sig om en potential på 3 000 enskilda anspråk riktade mot vårdnadshavare enligt det nya skadeståndsansvaret. Det är dock osannolikt att samtliga dessa anspråk kan tas upp i samband med åtalet (delgivningsproblem, väsentlig olägenhet på grund av utredningsbehov i skadeståndsdelen etc.). De fall som tas upp inom ramen för ett brottmål bedöms inte innebära någon större merkostnad. Vårdnadshavarens skadeståndsansvar beror av den tilltalades ansvar och någon ytterligare prövning ska normalt inte ske. För åklagarnas del består merarbetet i att framställa det enskilda anspråket, som redan i dag framställs, mot ytterligare en person. För domstolarnas del handlar det om att delge ytterligare en person handlingarna i målet, men dessa vårdnadshavare får redan med nuvarande regler en underrättelse om eller kallelse till huvudförhandlingen. Målsägandebiträdet, slutligen, har att framställa det enskilda anspråket mot ytterligare en person, vilket knappast i sig leder till ökade kostnader. I en mindre del av målen kan vårdnadshavaren göra invändningar om jämkning utan att avskiljande sker. I dessa fall kan förhandlingstiderna bli något längre. Ytterligare ett antal förenklade tvistemål kan komma in till tingsrätterna på grund av att talan väcks direkt mot en vårdnadshavare eller till följd av att ett enskilt anspråk har avskiljts. Kostnaderna för detta torde vara små. Sammantaget är regeringens bedömning att kostnadsökningarna blir så begränsade att de ryms inom befintliga anslag för Sveriges domstolar, Åklagarmyndigheten och rättsliga biträden m.m. Regeringen kommer dock att följa utvecklingen på området.

Brottsoffermyndigheten betalar ut brottskadeersättning i vissa fall där gärningsmannen inte kunnat betala skadeståndet till brottsoffret. Enligt 6 § brottskadelagen ska skadestånd som har betalats eller bör kunna bli betalat avräknas från brottskadeersättningen. Vårdnadshavare torde oftare än barnet ha en realistisk möjlighet att betala skadeståndet. Den

föreslagna reformen bör därför leda till minskade kostnader för brotts-skadeersättning. Till detta kan läggas att Brottsoffermyndighetens regressverksamhet bör underlättas av att även vårdnadshavare åläggs att betala skadestånd i anledning av brott. Sammantaget bör statens kostnader för brottskadestättning minska genom reformen, även om det inte är möjligt att i detta skede kvantifiera denna effekt.

9 Författningskommentar

Förslaget till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)

3 kap. Skadeståndsansvar för *annans vållande* och *för det allmänna*

Rubriken till skadeståndslagens tredje kapitel ändras till att avse skadeståndsansvar för annans vållande. Detta inkluderar såväl arbetsgivares som vårdnadshavares principalansvar. Det kan hävdas att även det allmännas ansvar avser annans vållande. Det allmännas ansvar är dock till viss del av särskilt slag. Vissa processuella bestämmelser gäller dessutom endast det allmännas ansvar. Därför framgår det även fortsättningsvis av rubriken att kapitlet innehåller bestämmelser om det allmännas ansvar.

5 § *En förälder som har vårdnaden om ett barn ska ersätta*

1. *personskada eller sakskada som barnet vållar genom brott, och*
2. *skada på grund av att barnet kränker någon annan på sätt som anges i 2 kap. 3 §.*

Förälderns ansvar enligt första stycket är för varje skadehändelse begränsat till en femtedel av det prisbasbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring som har fastställts för det år då skadehändelsen inträffade. Står barnet under vårdnad av två föräldrar, gäller begränsningen för dem gemensamt.

Om beloppet som anges i andra stycket inte räcker till full ersättning åt flera som lidit skada till följd av skadehändelsen, ska ersättningen sättas ned med samma kvotdel för var och en av de skadelidande.

Paragrafen är ny. Den innehåller bestämmelser om principalansvar för vårdnadshavare. Principalansvar är ett ansvar för en annan persons vållande utan krav på eget vållande. Övervägandena finns i avsnitt 5.1–5.3.

Av *första stycket* framgår att en förälder som har vårdnaden om ett barn ska ersätta vissa typer av skador som barnet vållar genom brott.

Med förälder avses detsamma som i föräldrabalken. Principalansvaret omfattar alltså såväl biologiska föräldrar som adoptivföräldrar (4 kap. 8 § föräldrabalken)

Regler om vårdnad finns i 6 kap. föräldrabalken. Huvudregeln är att barnet står under båda föräldrarnas vårdnad men i vissa fall är endast en av föräldrarna vårdnadshavare. Vårdnaden om ett barn består till dess barnet fyller arton år eller dessförinnan ingår äktenskap. När vårdnaden om barnet upphör har vårdnadshavaren inte längre något principalansvar för barnets skadevållande handlingar. Särskilt förordnade vårdnadshavare är inte barnets föräldrar och omfattas därför inte av principalansvaret.

När en särskilt förordnad vårdnadshavare har utsetts är barnets föräldrar inte längre vårdnadshavare och det finns således inte någon som kan krävas enligt principalansvaret.

Principalansvaret befriar inte skadevållaren – barnet – från skadeståndsansvar. Barnets ansvar regleras av 2 kap. 4 §. Principalansvaret torde, med hänsyn till den beloppsbegränsning som gäller enligt andra stycket, normalt inte påverka den skälighetsbedömning som ska göras enligt 2 kap. 4 §.

Att skadan vållas genom brott innebär att den uppkommer genom en straffbar handling från barnets sida. Vad som är brott regleras i 1 kap. 1 § brottsbalken. En gärning ska som huvudregel anses som brott endast om den har begåtts uppsåtligen (1 kap. 2 § första stycket). För vissa fall är dock särskilt föreskrivet att en gärning som begås genom vårdslöshet är straffbar. Principalansvaret omfattar i sådana fall även skador vållade genom vårdslöshet. En person som är under femton år kan göra sig skyldig till brott trots att påföljd inte får dömas ut (1 kap. 6 §). Att skadan ska vara vållad genom brott innefattar även krav på adekvat kausalitet mellan brottet och skadan. Frågan om orsakssamband ska bedömas enligt sedvanliga principer.

Principalansvaret är begränsat till person- och saksador samt skador genom kränkning. Uttrycken personskada, sakskada och kränkning har samma innebörd här som annars i skadeståndslagen. Att en kränkning måste vara allvarlig för att vara ersättningsgill framgår av 2 kap. 3 § förevarande lag.

Att vissa typer av trafikskador är undantagna från principalansvaret framgår av 3 kap. 8 §.

Principalansvaret för vårdnadshavare kompletterar den allmänna culpa-regeln i 2 kap. 1 § förevarande lag och 6 kap. 2 § andra stycket föräldrabalken. En vårdnadshavare kan alltså bli ansvarig på två separata grunder: dels enligt den allmänna regeln om ansvar för skador som orsakats uppsåtligen eller av vårdslöshet (t.ex. bristande tillsyn), dels enligt principalansvaret. Om vårdnadshavaren svarar för skadan redan på grund av eget vållande – vilket är ett beloppsmässigt obegränsat ansvar – blir det inte aktuellt att tillämpa principalansvaret i förhållande till honom eller henne. Detta hindrar inte den skadelidande från att vända sig mot den icke vårdslöse vårdnadshavaren med stöd av förevarande paragraf.

Vårdnadshavaren ansvarar enligt 6 kap. 4 § solidariskt med barnet för skadeståndet. Om det finns två vårdnadshavare, svarar de på motsvarande sätt solidariskt för skadeståndet. Detta innebär att den skadelidande kan välja att kräva ut hela skadeståndet från t.ex. barnet eller från en av vårdnadshavarna. Skadeståndsansvaret för de skadeståndsskyldiga (barnet och vårdnadshavarna) kan dock skilja sig åt till följd av t.ex. beloppsbegränsningen i andra stycket i förevarande paragraf eller den särskilda jämkningsregeln för vårdnadshavare i 3 kap. 6 § andra stycket. Barnets skadeståndsansvar kan sättas ned enligt 2 kap. 4 §. Även den allmänna jämkningsregeln i 6 kap. 2 § kan vara tillämplig. Som framgår av 6 kap. 4 § kan sådana bestämmelser medföra begränsningar i det solidariska ansvaret.

Den inbördes fördelningen mellan flera solidariskt skadeståndsskyldiga är inte lagreglerad utan följer av allmänna skadeståndsrättsliga principer.

Detta torde innebära att en vårdnadshavare, som svarar på grund av principalansvaret, har full regressrätt mot barnet, som svarar på grund av brott. Barnet kan däremot inte – om han eller hon har betalat skadeståndet – på motsvarande sätt kräva vårdnadshavaren regressvis (jfr prop. 1972:5 s. 175 f.).

Den av två vårdnadshavare som har utgett skadestånd enligt principalansvaret har, enligt allmänna principer, rätt att kräva den andre vårdnadshavaren regressvis. Om en av vårdnadshavarna svarar på grund av egen vårdslöshet, torde han eller hon vara skyldig att fullt ut ersätta den av vårdnadshavarna som svarar enligt principalansvaret. Om båda vårdnadshavarna svarar på grund av principalansvaret, ska den inbördes fördelningen ske efter vad som är skäligt med hänsyn till föreliggande omständigheter (se vidare prop. 1972:5 s. 175 f.). Om inte omständigheter i det enskilda fallet talar för en viss inbördes fördelning mellan två skadeståndsskyldiga vårdnadshavare, torde fördelningen kunna ske med hälften vardera.

Genom en bestämmelse i *andra stycket* begränsas principalansvaret till en femtedel av prisbasbeloppet. Prisbasbeloppet uppgår år 2010 till 42 400 kr. Det högsta skadeståndsbelopp som kan följa av vårdnadshavarens principalansvar är därmed 8 480 kr för varje skadehändelse.

Ansvarsbegränsningen avser endast vårdnadshavarens skyldighet att ersätta vissa typer av skador. Detta betyder att begränsningen inte innefattar kostnader som enligt annan lagstiftning kan följa av en skadehändelse, t.ex. en skadelidandes krav på ränta eller ersättning för rättegångskostnader. Sådana poster ska alltså i förekommande fall ersättas därutöver.

Frågan om flera skador har vållats genom en eller flera skadehändelser, och därmed medför ett eller flera maxbelopp, får bedömas med utgångspunkt främst i om det rör väsentligen samma händelseförlopp. Utgångspunkten för bedömningen är den skadevällande handlingen eller underlåtenheten och inte de effekter som uppstår i form av skador.

Om ett barn gör sig skyldigt till ett brott i form av att t.ex. anlägga en brand och därigenom skadar två bilar, tillhörande olika personer, har skadorna orsakats genom en skadehändelse. Detta gäller oavsett om bilarna börjar brinna samtidigt eller om den ena bilen efter en stund brinner med sådan intensitet att även den andra bilen antänds. Bedömningen bör inte heller påverkas av om branden förutom sakskadorna även orsakar personskada. Om däremot barnet först anlägger en brand och därigenom orsakar skador och sedan i ett efterföljande skede anlägger en ny brand – som orsakar ytterligare skador – är det normalt fråga om två skadehändelser.

Om ett barn orsakar skada genom att på samma plats och vid samma tid misshandla flera personer, t.ex. genom sparkar och slag, är det normalt fråga om en skadehändelse per misshandel, dvs. de skadelidande bör var för sig kunna erhålla ersättning upp till beloppsbegränsningen. Däremot är inte varje enskilt slag som riktas mot en skadelidande, inom ramen för ett och samma misshandelstillfälle, att bedöma som separata skadehändelser.

Den närmare innebörden och avgränsningen av begreppet skadehändelse får utvecklas i rättstillämpningen.

Om barnet står under vårdnad av två föräldrar, kan endast ett maxbelopp per skadehändelse utgå. Som framgått svarar vårdnadshavarna solidariskt för hela maxbeloppet i förhållande till den skadelidande och det finns en möjlighet till regress mellan vårdnadshavarna.

I *tredje stycket* regleras vad som gäller i fall när flera skadelidandes berättigade ersättningsanspråk överstiger beloppsbegränsningen i andra stycket. Om maxbeloppet inte räcker till för att tillgodose samtliga skadelidande, ska ersättningen sättas ned proportionellt, med samma kvotdel för var och en av de skadelidande.

Normalt ska samtliga ersättningsanspråk med anledning av en skadehändelse prövas i ett sammanhang, t.ex. i samband med ett åtal för brott. Det kan dock förekomma att en skadelidande av olika skäl inte deltar i den första processen och därför framställer sitt anspråk i ett senare skede. En vårdnadshavare kan dock inte åläggas att utge mer än ett maxbelopp för en och samma skadehändelse. Domstolen ska därför – efter invändning från vårdnadshavaren – helt eller delvis ogilla ett käromål som vid bifall skulle innebära att vårdnadshavaren åläggs att betala mer än maxbeloppet. Någon grund för att i efterhand sätta ned redan utdömd ersättning för övriga skadelidande finns inte.

6 § Ersättning enligt 1 eller 2 § för sakskada kan jämkas, om det är skäligt med hänsyn till föreliggande försäkringar eller försäkringsmöjligheter.

Ersättning enligt 5 § kan jämkas, om det är uppenbart oskäligt att föräldern ska betala skadeståndet med hänsyn till föräldrarnas förhållande till barnet eller de särskilda åtgärder föräldern har vidtagit för att förhindra att barnet begår brott.

Paragrafen innehåller bestämmelser om möjlighet att i vissa fall jämka skadeståndsskyldighet som grundas på 3 kap. Övervägandena finns i avsnitt 5.4.

Andra stycket är nytt. Ett skadestånd grundat på principalansvaret för vårdnadshavare kan enligt bestämmelsen jämkas. Förutsättningen är att det skulle vara uppenbart oskäligt mot vårdnadshavaren att – helt eller delvis – utdöma ett sådant skadestånd. Det handlar inte om en bedömning av vårdnadshavarens ekonomiska förhållanden; en jämkning av skadeståndet på grundval av sådana hänsyn kan göras med stöd av den allmänna jämningsregeln i 6 kap. 2 §.

I likhet med vad som gäller enligt 6 kap. 2 § kan skadeståndsansvar avseende samtliga skadetyper – dvs. i detta fall personskada, sakskada och kränkning – bli föremål för jämkning.

Bestämmelsen tar till en början sikte på sådana förhållanden som har att göra med relationen till barnet.

En faktor som kan tillmätas betydelse är om vårdnadshavaren och barnet inte har någon kontakt med varandra och vårdnadshavaren därmed helt saknar möjlighet att följa barnets liv. Om vårdnadshavaren själv valt att inte träffa barnet, bör dock jämkning inte komma i fråga. I vårdnadsansvaret ingår enligt 6 kap. 2 § andra stycket föräldrabalken en tillsynsplikt oavsett om barnet huvudsakligen bor hos vårdnadshavaren eller inte. Att ett barn bor mer hos en av föräldrarna befriar inte – vid gemensam vårdnad – den andre föräldern från principalansvaret. Att en förälder har ett begränsat umgänge – t.ex. varannan helg – bör inte i sig medföra

frihet från principalansvaret för umgängesföräldern, förutsatt att denne också är vårdnadshavare.

Ett annat fall som bör kunna föranleda jämkning är om barnet är omhändertaget med stöd av t.ex. lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. I ett sådant fall är föräldrarna alltjämt vårdnadshavare i formell mening, men de ansvarar inte för den faktiska omsorgen.

Ett tredje tänkbart fall är att barnet vållar skada i första hand i syfte att skada vårdnadshavaren genom att denne tvingas betala ett skadestånd. Det bör åvila vårdnadshavaren att visa att barnet haft ett sådant syfte.

Jämkningsregeln är därutöver tillämplig i fall när vårdnadshavaren har vidtagit särskilda åtgärder för att förhindra brott. Avsikten är att jämkning på denna grund endast ska bli aktuell i speciella undantagsfall. Vårdnadshavaren har, som framgått, en uttrycklig tillsynsplikt enligt föräldrabalken. Pliktens närmare innehåll varierar beroende på barnets ålder. I kravet på särskilda åtgärder ligger att de åtgärder som har vidtagits går längre än vad som följer av detta grundläggande tillsynsansvar.

Jämkningsregeln kan t.ex. bli aktuell om ett barn ägnar sig åt upprepad brottslighet och det står klart att vårdnadshavaren gör allt som rimligen står i hans eller hennes makt för att förhindra att barnet fortsätter begå brott – i form av t.ex. ett nära samarbete med sociala myndigheter och skola – men ansträngningarna trots allt är förgäves. Det bör krävas att vårdnadshavarens ansträngningar kan bedömas som särskilt långtgående.

Avsikten är inte att föräldrarnas uppfostringsmetoder och dylikt ska bli föremål för domstolsprövning, och jämkningsregeln ska tillämpas restriktivt. Detta kommer till uttryck i lagtexten genom att det där anges att oskäligheten ska vara uppenbar.

11 § Åklagaren är under de förutsättningar som anges i 22 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken skyldig att i samband med åtalet förbereda och utföra målsägandens talan om sådant skadestånd som avses i 5 §.

Paragrafen är ny. Den innehåller en bestämmelse om åklagarens skyldighet att inom ramen för ett brottmål utföra målsägandens talan baserad på principalansvaret för vårdnadshavare. Övervägandena finns i avsnitt 6.2.

För att åklagaren ska vara skyldig att föra målsägandens talan krävs att talan grundas på ett brott som hör under allmänt åtal. Bestämmelsen i förevarande paragraf innebär att åklagaren är skyldig att föra målsägandens talan inte endast mot den tilltalade utan även mot hans eller hennes vårdnadshavare.

Åklagarens skyldighet att förbereda och utföra talan inträder när förutsättningarna i 22 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken är uppfyllda. Detta innefattar att målsäganden begär att åklagaren ska utföra talan och lämnar uppgift om de omständigheter på vilka talan grundas, att det kan ske utan väsentlig olägenhet samt att talan inte är uppenbart obefogad. Dessa frågor ska bedömas på sedvanligt sätt (se bl.a. prop. 1987/88:1 s. 15 f.). Ett godtagbart skäl för åklagaren att inte föra talan kan vara att vårdnadshavaren har framställt en grundad invändning om jämkning.

Det finns bestämmelser om viss informationsplikt för åklagare och polis som är tillämpliga även avseende anspråk med stöd av principalansvaret. Av 22 kap. 2 § andra stycket rättegångsbalken framgår att undersökningsledaren eller åklagaren ska underrätta målsäganden om det

vid brottsutredningen framkommer att enskilt anspråk kan grundas på brottet. Enligt 13 a § förundersökningskungörelsen (1947:948) ska målsäganden underrättas om att åklagaren under vissa förutsättningar är skyldig att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brott.

Enligt 5 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ska vårdnadshavaren som huvudregel kallas till förhör som hålls med den unge. Åklagaren har i samband med detta möjlighet att ta upp frågan om eventuella enskilda anspråk som kan komma att framställas.

I bl.a. 31 kap. 11 § rättegångsbalken finns regler om rättegångskostnader i fall när åklagaren för målsägandens talan om enskilt anspråk.

Ikraftträdande

Denna lag träder i kraft den 1 september 2010.

Lagändringarna träder i kraft den 1 september 2010. De nya bestämmelserna ska enligt allmänna skadeståndsrättsliga principer tillämpas på skadefall som inträffar efter ikraftträdandet (se prop. 1972:5 s. 593).

Sammanfattning av departementspromemorian (Ds 2009:42)

Bilaga 1

Målet för kriminalpolitiken är att brottsligheten ska minska och att människors trygghet ska öka. Särskilt fokus brukar ofta riktas mot ungdomsbrottsligheten. Ett skäl till detta är att barn och ungdomar med rätta uppfattas som bärare av framtiden. Hög ungdomsbrottslighet i dag är ett oroväckande tecken på framtida sociala problem för såväl de berörda ungdomarna som samhället i stort. För att på sikt uppnå de övergripande kriminalpolitiska målen är det därför nödvändigt att minska ungdomsbrottsligheten och då särskilt nyrekryteringen till en mer vanekriminell livsstil.

Den totala brottsnivån i ett samhälle påverkas av många faktorer. En aspekt som genom forskning har visat sig ha stark koppling till risken för att ungdomar ska begå brott är föräldrars bristande reaktion på företeelser som skolk och snatterier. Även bristande föräldratillsyn när det gäller t.ex. tider för hemkomst är en sådan aspekt. Ett skärpt skadeståndsansvar är ett sätt att tydliggöra att föräldrar bär huvudansvaret för att förmedla normer och värderingar till sina barn och ungdomar.

Föräldrar är enligt gällande rätt inte ansvariga för egna barns och ungdomars skadeståndsskyldighet. En vårdnadshavare är dock enligt 6 kap. 2 § andra stycket föräldrabalken skyldig att se till att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas i syfte att hindra barnet från att orsaka skada för annan. Den vårdnadshavare som inte uppfyller detta krav kan anses vårdslös enligt den allmänna culparegeln i 2 kap. 1 § skadeståndslagen (1972:207) och därmed självständigt skadeståndsskyldig för skada som en underårig har orsakat.

I promemorian föreslås ett strängare skadeståndsansvar för vårdnadshavare. Förslaget innebär att en vårdnadshavare ska bära ett principalansvar – liknande det som arbetsgivare har för arbetstagare – för skadeståndsskyldighet som barnet ådrar sig. Ansvar förutsätter inte att vårdnadshavaren varit vårdslös i något avseende. Principalansvaret ska gälla person- och sakskada samt skada genom kränkning som en underårig orsakar genom brott.

En vårdnadshavares principalansvar ska för varje skadevällande brottslig gärning vara begränsat till högst en femtedel av prisbasbeloppet, oavsett den faktiska skadans storlek. Dessutom ska vårdnadshavarens skadeståndsansvar undantagsvis kunna jämkas, helt eller delvis, om det i ett enskilt fall skulle vara uppenbart oskäligt att tillämpa principalansvaret.

Den nya skadeståndsgrundern kompletterar det skadeståndsansvar som vårdnadshavare har enligt gällande rätt för eget vållande. Om en vårdnadshavare svarar redan på grund av bristande tillsyn, vilket är ett beloppsmässigt obegränsat ansvar, blir det inte aktuellt att tillämpa den nya ansvarsgrundern.

Skadeståndsanspråk enligt det nya principalansvaret för vårdnadshavare kan tas upp i samband med åtal mot en ungdom. Åklagaren – eller i förekommande fall målsägandebiträdet – ska vara skyldig att föra den skadelidandes talan baserad på det skärpta skadeståndsansvaret för vårdnadshavare.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2010.

Förslag till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)

Härigenom föreskrivs i fråga om skadeståndslagen (1972:207)¹
dels att rubriken till 3 kap. ska ha följande lydelse,
dels att 6 kap. 2 § ska ha följande lydelse,
dels att det i lagen ska införas två nya paragrafer, 3 kap. 4 § och 6 kap.
7 §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagna lydelse

3 kap.**Skadeståndsansvar för arbetsgivare och det allmänna****Skadeståndsansvar för annans vållande och för det allmänna**

4 §

En vårdnadshavare ska solidariskt med den underårige ansvara för dennes skadeståndsskyldighet enligt 2 kap. 4 § såvitt avser

1. personskada eller sakskada som den underårige vållar genom brott, och

2. skada på grund av att den underårige kränker någon annan på sätt som anges i 2 kap. 3 §.

Vårdnadshavarens ansvar enligt första stycket är för varje skadeståndsbrottlig gärning begränsat till en femtedel av det prisbasbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring som har fastställts för det år då den brottsliga gärningen begicks. Om den underårige står under vårdnad av två vårdnadshavare, gäller begränsningen för dem båda gemensamt.

6 kap.

2 §

Är skyldighet att utge skadestånd oskäligt betungande med hänsyn till den skadeståndsskyld-

Är skyldighet att utge skadestånd oskäligt betungande med hänsyn till den skadeståndsskyld-

¹ Lagen omtryckt 2001:732.

diges ekonomiska förhållanden, kan skadeståndet jämkas efter vad som är skäligt, varvid även den skadelidandes behov av skadeståndet och övriga omständigheter *skall* beaktas.

diges ekonomiska förhållanden, kan skadeståndet jämkas efter vad som är skäligt, varvid även den skadelidandes behov av skadeståndet och övriga omständigheter *ska* beaktas.

Skadestånd som avses i 3 kap. 4 § kan också jämkas om det är uppenbart oskäligt att vårdnadshavaren ska utge skadeståndet med hänsyn till hans eller hennes förhållande till den underårige eller de särskilda åtgärder han eller hon har vidtagit för att förhindra att den underårige begår brott.

7 §

Får en talan om skadestånd som avses i 3 kap. 4 § föras i samband med åtal för brott, är åklagaren skyldig att utföra målsägandens talan under de förutsättningar som anges i 22 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2010.

Efter remiss har yttranden över promemorian Ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar (Ds 2009:42) avgetts av Riksdagens ombudsmän (JO), Svea hovrätt, Nacka tingsrätt, Malmö tingsrätt, Luleå tingsrätt, Justitiekanslern, Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Socialstyrelsen, Barnombudsmannen, Kronofogdemyndigheten, Länsstyrelsen i Skåne län, Statens skolverk, Statens skolinspektion, Uppsala universitet, Lunds universitet, Stockholms universitet, Stiftelsen Högskolan i Jönköping, Ungdomsstyrelsen, Stockholms kommun, Malmö kommun, Vellinge kommun, Göteborgs kommun, Karlstads kommun, Falu kommun, Umeå kommun, Stockholms läns landsting, Riksförbundet Barnens Rätt i Samhället (BRIS), Riksförbundet Hem och Skola, Sveriges Kommuner och Landsting, Sveriges advokatsamfund, Sveriges Försäkringsförbund och Försäkringsjuridiska föreningen.

Kammarkollegiet, Örebro universitet, Strängnäs kommun, Norrköpings kommun, Övertorneå kommun, Rädda Barnen, Svenska kriminalistföreningen, Svenskt Näringsliv, Forum för Familjevård, Föreningen Sveriges Socialchefer, Föreningen Vardagsföräldrar, Konstnärliga och Litterära Yrkesutövares samarbetsnämnd (KLYS), Riksorganisationen Sveriges Makalösa föräldrar, Svensk kollektivtrafik, Svenska föreningen mot piratkopiering (SACG), Sveriges domareförbund och Umgängesrättsföräldrarnas riksförening har beretts tillfälle att yttra sig men avstått från att göra det.